

EESTI RAHLA MUUSEUM

**ETNOGRAAFILISED
MONOGRAAFIAD**

2

KINDAD

DR. I. MANNINEN

KIRJASTUSÜHISUS "LOODUS"

ETNOGRAAFILISED
MONOGRAAFIAD

2

KINDAD

EESTI KINDAD.

DR. H. TANNINEN

TARTU 1927

ETNOGRAAFILISED
MONOGRAAFIAD

2

KINDAD

DR. I. MANNINEN

TARTU 1927

LITOGRAFEERITUD TAHVLID JA TRÜKK H. LAAK-
MANN'I GRAAFILISEST KUNSTI-ASUTISEST. — SI-
NISED MUSTRITABELI KLIŠEED NR. 13—28
E. TALVIK'U TÖÖKOJAST. — KAANE-
JONIS JA TEKSTI-ILUSTUSED
KUNSTNIK N. TRIIK'I
POOLT.

2

Tartu Ülikooli
Raamatukogu

218636

H. LAAKMANN'I TRÜKK, TARTUS.

EESTI KINDAD.

„Üks tuba, viis kambrit?“

esti rahvakunstist ei või kirjutada mainimata kindaid. Eesti kiri-
kindaid ei või mainida ülistamata eesti rahvakunsti.

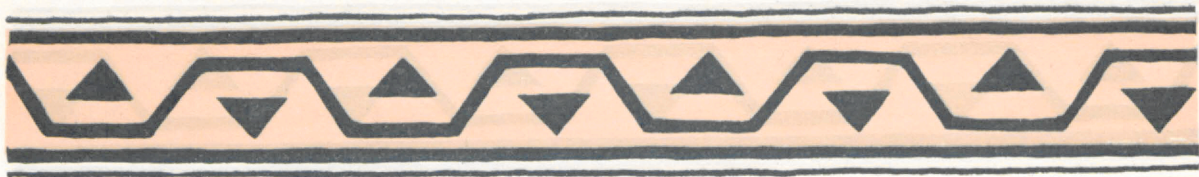
Milles aga sisaldub kinnaste väärtus rahvaomase kunsti
seisukohast? Kas hästi kokkukõlastuvates värvides? Osalt on see
õige. On hulk kindaid, mis tunnistavad head värvimaitset. Kuid
pealegi on kinnaste kunstilise väärtuse määrajaks nende ornamentaalne uhkus ja
mitmekesisus.

E. R. Muuseumi kogudes leidub kindaid umb. 1250 numbrit. Suurem jagu
nendest on paaride kaupa, kuid on hulgas ka üksikuid ja ka tükke, niivõrt suuri, et
kiri parajasti on näha.

Kinnaste otstarve on ja oli muidugi enne kõike kaitsta kätt külma vastu.
Selleks otstarbeks tehti need sagedasti jämedast lõngast. Mõnikord koeti kindad
kahekordsed, või tehti neile „topud“ sisse, või tõmmati kaks paari teineteisele otsa
(A 290 : 687). Viimasel juhul nimetati alumisi kindaid *alasteks* (Mustjala A 292:61).
Mainitagu, et vepsa keeles *alan'e* ja karjala keeles *alan'i* tähendavad kinnast üldse.
Kuidas see nimi on sündinud, osutab Mustjala näide. Ka vene keeles on vastav sõna
учноду kinnaste jaoks. Niisugusel korral, kui kindaid peeti kaks paari korraga,
pidid pealmised kindad olema suured. Isegi kirjadega kinnaste hulgas on õige
tublisid. Nii on kindaid, millede pikkus ulatub 32 sm:ni ja laius sealt, kust ahendus
algab, 15 sm:ni.

Peale puhtpraktilise otstarbe on kindaid kantud lihtsalt ülikonna lisandusena,
rohkem moe kui tarviduse pärast. Meestel rippusid kindad isegi suvisel ajal vöö vahel.

Kindad olid ka ligidases ühenduses rahva kommete ja isegi usundiga. Eriti
peatume siin pulmakommetel. Saaremaal olevat nendel, kes pulmaõlut pruulisid,

olnud punased kindad käes¹⁾. Kosimisel oli kinnastel oma osa etendada. Rahvalauludes räägitakse sagedasti *kosjakinnastest*:

„Kosjakindad sul käessa,
Kosjakirjad kinnastessa“.

(V. K. 203. D. 66—67.)

Kositava neuu kodus pakkus isamees kaasatoodud pudelist viina. Peale „kosjaviina“ joomist seoti neuu poolt pudelile kaela ümber paelake või kindapaar, mis sai isamehe omaks²⁾. Kui mõrsjat peiu koju sõidutati, ripnes looga küljes paar kindaid. Kui juba pärale jõuti, ruttasid vastasolijad mõrsja hobust lahti rakendama. Kellele õnnestus look ära võtta, sai ka selle külge seotud kindad, *loogakindad* omale³⁾.

Pulmades istus, vähemalt Setumaal, esimesel päeval peigmees laua taga kinnastatud kätega⁴⁾. Sama kommet Liivimaal, nähtavasti lätlastel, mainib Brand 1702. a.l⁵⁾. Vastavaid kombeid on ka vadjalastel ja karjalastel, kelle juures mõrsja esineb kinnastatud kätega.

Pulmakommetesse kuulus ka veimede jagamine. Veimiks olid muu hulgas kindad. Sagedasti on kinnaste kohta, mis nüüd muuseumis, tähendatud, et nende viimane omanik oli need „pulmalt veimedena saanud“. Veimi andis mõrsja kõige pealt peiu sugulastele. Kõige ligemad neist, tema isa, ema, vennad ja sõsarad said igaüks n. n. *kimbu*. Säärases kimbus võis olla suuremaid riideosi, nagu särk ja püksid, igatahes kuulus sinna ka väiksemaid, nagu kindad jne.⁶⁾. Läänemaal (Mihkli, Vigala) oli kombeks, et noorik pulmades paelakesega köitis noormeestele kindapaari käsi varre ümber. Neid kanti nii pulmad otsa (ERM. 1432, 9797).

Käies ringi oma uues kodus pidi mõrsja igale poole andisid jätma. Ühe teate järgi kinnitas ta laudas lehma sarve otsa vöö, kaevu viskas raha, aita jättis kindad, lambalauta sukad jne. (Karksi).

Et „kuri“ pruudi veimevaka kallale ei saaks, hoiti veimevaka peal vanasti suured viltkindad (ERM. 558).

¹⁾ Eesti Postimees 1882, nr. 36, lk. 1.

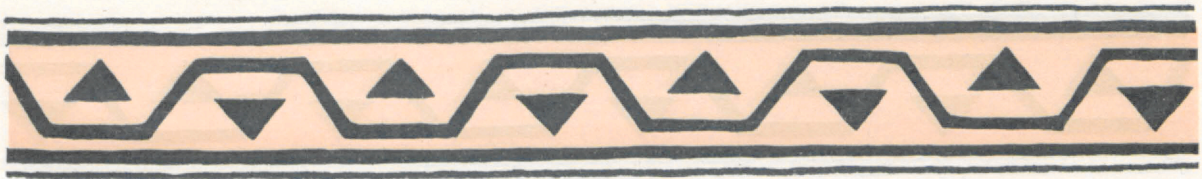
²⁾ Schroeder, Hochzeitsbräuche, lk. 33 ja 225.

³⁾ Schroeder, lk. 97, 98, 219—220, 230.

⁴⁾ Kallas, Einiges über die Setud. Sitzungsber. der Gel. Estn. Ges. 1894, lk. 98.

⁵⁾ Reysen, lk. 148.

⁶⁾ vrdl. Schroeder, lk. 231.

Vanemad kui varrastega koetud kindad on kahtlemata n. n. *viltkindad* ehk *vildid*. Neid on mõned muuseumi sattunud. Üks paar on saadud Tarvastust (732), teine Rannust, kuid Tarvastus tehtud (558), kolmas paar Viljandist (plt. 1). Neljas, üksik viltkinnas, olevat muuseumile omandatud Muhust teatega, et see sinna Sõrvest on toodud (plt. 2). Edasi on üks paar narmastega viltkindaid Pakri-

Plt. 1. Viljandi A 252:2.

Plt. 2. Sõrve 7952.

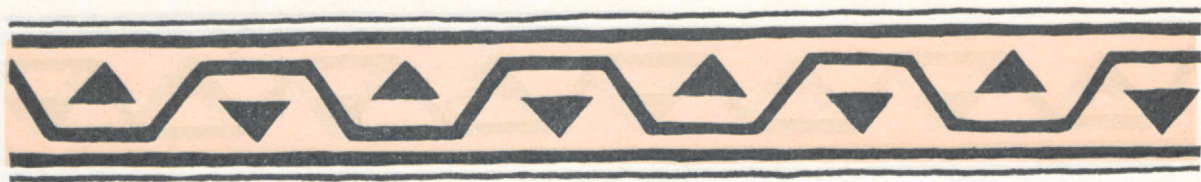
Plt. 3. Pakriisaared 12032.

saartelt (plt. 3). Kaks paari pärandub Eesti-Ingerist, kus neil on nimi *alased*, mis seal tähendab kinnast üldse (A 232:29 ja 49).

Kõik meie viltkindad on jämedast või isegi kahekordsest jämedast lõngast. Neid ei varrastatud, vaid nõeluti ühe ainsa puust või luust nõelaga. Ühe teate järgi oli see nõel tehtud „sea kintsuluust“. Pärast vanutati kindad enam-vähem vildisarnaseks, kust ka nende nimi. Kuju on kõigil suur ja kohmakas, tõmbi otsaga, suu poole harilikult vähehaaval laienev. Ilustused on vähenõudlikud. Paaril korral on (plt. 1) loomuseks punasest lõngast kitsas ribake, paaril korral jälle (plt. 2) on loomuse küljes kinda varrel lihtne väljaõmblus ja jälle paaril korral on isegi narmad (pld. 2—3) mahepunases, pottsinises ja kollases värvis. Ingeri viltidel puuduvad kõik ilustused.

Peale Ingeri omade on meie kogudes leiduvad viltkindad kõik vanad. Need on omandatud 1910.—19. aa. vahel, kus nende vanuseks tähendati 80—150 a. Igatahes on viltkindad Eestis juba haruldused. Võrdluseks mainitagu, et neid Ida-Soomes nõelutakse veel praegugi.

Väidetakse, et varrastega kudumine leiutati Itaalias juba XIII sajandil. Kuid teised sellevastu arvavad, et see sündis Hispaanias ja nimelt alles XVI aastasajal. Sel-

samal aastasajal mainitakse varrastega kudujaid Inglismaal ja Saksas. Eestis sai see oskus rahvale tuttavaks muidugi hiljemini kui Lääne-Euroopas. Siin on veel paiguti rahval säilinud aimus ajast, kus varrastatud kindaid polnud, vaid tarvitusel olid ainult „tubinahad ja vildid“ (Põlva).

Eraldame kindaid kaheksa tüüpi: peo- ja sõrmkindad. Läänemaades tarvitati sõrmkindaid juba 1000:tel aastatel. Saksas said sõrmkindad kodanikuseisusel üldiseks alles XVI aastasajal. Siis, kui veel kindaid varrastega ei koetud, tehti sõrmkindadki nahast või riidest, eriti siidist.

Kuigi sõrmkindad läänemaades juba nii kaua tarvitusel olid, kodunesid nad Eestis kahtlemata palju hiljemini. Mitmel pool, kõrvalisemates kohtades, mäletab rahvas veel, et enne sõrmkindaid üldse polnudki, tarvitati ainult peokindaid.

Peale jaotuse peo- ja sõrmkindadesse võiks eesti kindad jaotada suurtesse rühmadesse ka teistel alustel. Nii võiks see sündida üldkuju, narmaste, viilide või värvi põhjal, isegi ilustamistehnika järgi.

Narmastega kindad on iseloomulikud enne kõike Saaremaale, kus need juba ennemuistsest ajast esinevad lihtsamate pottsiniste kindade kõrval. Tüüpiliste narmaskindade kirjad on ikka mitmes värvis: sinised, punased, kollased, vähemal määral rohelised. Põhi on üldse valge (tab. 1).

Rohkem kui teistest Saaremaa kihelkondadest on narmaskindaid tallele saadud Mustjalast. Üldtüüp on kõigil sama. Kõik on sõrmkindad; need on lühikeste sõrmedega, pika käeseljaga ning randmeosaga (varrega), mis loomuse poole vähehaaval laieneb, ning 8—10 sm pikkade narmastega, mis ühte ritta loomuse äärel kinnitatud. Neid toredaid kindaid kandsid peaaesjalikult naised, mehed vähem. Meeste narmaskinnastel olevat olnud tumesinine põhi, ainult kirjade kohal oli põhi valge, et kiri eralduks. Kirjad on geomeetrilised, sirgjoonelised, põhjenedes rist- ja nelinurk-motiividele. Need asuvad kolmes rühmas: kinda varrel ristid ja naastud, neist ülespoole lai keskmine kiri ja kolmas rühm sõrmede rüüsidel. Viimane kiri on ainult kinda selja pool, kuna teised mõlemil pool. Peale selle on naiste kindadel sõrmede otsad kirjud. Kirjades domineerub kõige rohkem must, mis kõige vanematel eksemplaridel on loomuvärv (lambamust). Musta süngust vähendavad rohelised, sinised ja punased jooned ja vöödid kirjades läbi. Ka narmad on mitmevärvilised.

Nii suuri ja uhkeid nagu Mustjala narmaskindad pole mujalt. Huvitavad on Karjast (A 292:19) ja Valjalast (16971) leitud vanad sõrmkindad, mis Mustjala omadele on kaunis ligidal. Ka neil on kirjad kolmes rühmas ja isegi sõrmede otsad värvilised. Kirjad on kõik koduvärvides, mahedates toonides ja esindavad vanemat astet kui Mustjala kinnastele omased teravate poevärvidega kirjad. Kõnesolevatel Karja ja Valjala kinnastel on punane värv madarajuurtest, kollane „ätsetest“, sinine on pottsinine, roheline saadud kollasest, seda sinise sisse kastes. Narmad, ainult

Plt. 4. Audru A 305:8.

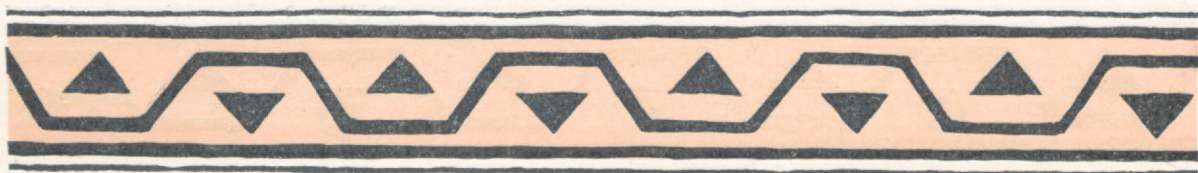
Plt. 5. Kihelkonna 16475.

3—5 sm pikad, on kahes reas, ülemised värvilised, alumised valged. Valjala kinnas olevat „saja-aastane“, Karja oma tehtud 1830. a. paigu.

Pealegi on narmaskindaid tallele saadud neljandast Saaremaa kihelkonnast: Pühast (12102, A 291:341). Neil kinnastel on jälle teatav sugulus eelmistega. Lahkumine on üksnes selles, et kirjad on kainemad ja ainult kahes rühmas, sõrmede otsad valged. Sarnasustena tuleb mainida u. 5 sm pikkusi narmaid, kahes reas, ülemises valged, alumises kirjud. Värvid on kodused.

Peale Saaremaa puuduvad meil tõendused narmastega kinnastest pea täiesti, kui nimelt siia ei loeta Hiiu ning Tõstamaa-Audru kindaid, mil narmaste asemel on ainult $\frac{1}{2}$ —1 sm pikad nukud. Ühed Audru kindad on näha pildil 4. Peetagu meeles ka, mis eel (lk. 7) mainiti viltkinnaste narmastest.

Vähemalt XIX sajandi alupoole, kui mitte vähe varem, hakati valmistama viklitega kindaid. Alguses näivad viklid olnud väikesed. Teist tüüpi kinnastel, näit. pottsinistel kirikinnastel, on viklid sagedasti varre peal. Nimetame siin aga viklitega kinnasteks ainult neid, mil viklid ulatuvad ka kinda seljale. Sagedasti katavad

nad terve selja ning isegi sõrmed. Peopolele neid ei tehtud, sest need oleksid kaasa aidanud kinda kulumiseks. Viklitega kindad on harilikult valged, ainult vars sagedasti värviline.

Viklid tehti silmi vaheldumisi hüva- ja pahempidi kududes. Mõningaid vikli-kirju on näha piltidel 5—7. Need moodustavad sirgjooni, murdjooni, nelinurki jne. Tehti varrastega isegi pilukesi, mis ka kannavad viklite nime, ja loodi neist võresid, kalaroolisi jne.

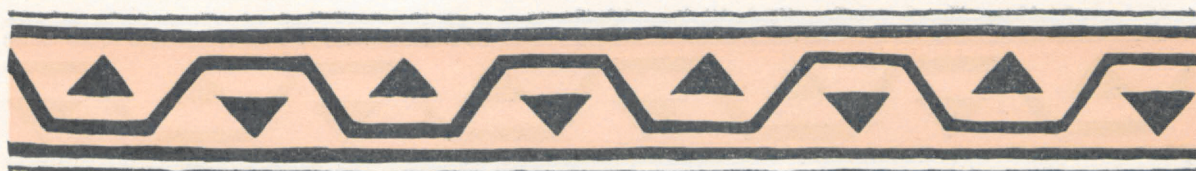
Plt. 6. Rõngu 16308.

Plt. 7. Karuse 2725.

Kõige tüübilisem eesti kinnas on aga ilma narmasteta ja vikliteta, lambamustade või pottsiniste kirjadega valgel põhjal või vastuoksa valgete kirjadega sinisel või lambamustal põhjal. Nendel kinnastel, mis kõige paremini on säilitanud vana-aegse ilme, on vars lühike, mõnel korral ulatub kiri pea loomuseni (vt. näit. tab. 9, 3). Sagedasti on põial erisuguse kirjaga kui muu kinnas (plt. 4). On ka, eriti Pärnumaal ja Kihnus, sõrmkindaid, mille sõrmed kõik on teistmoodi kirjaga kui kinda laba (pld. 8—9). Saaremaal on sagedasti sõrmkinnastel sõrmed altpoolt ja peo teist, väikese mustriga kirja, mitte sedasama, mis katab kinda selga. On ka peo kindaid, mille peod on väikeste tähnidega, vars aga mõlemalt poolt ja selg suuremat kirja. Edasi juhtub Saaremaa kinnaste hulgas seesuguseid, mille peod on valged ja paaril korral on pealegi ahendused jäetud kirjadeta, kuna kinda selg muidu ja vars on kirjaga kaetud.

Valge-sinised ja valge-mustad kindad on, nagu öeldud, eriti tüübilised. Need esindavad vanemat päritolu kui suurem jagu meie kogudes leiduvatest punase, kollase, pruuni ja roheline värviga kinnastest. Et viimased on nooremad, seda võime järeldada nende kirjadest, nende teravatest värvidest, edasi sellest, et nad värvide

kompositsiooni poolest enamasti on juhuslikud, üksildased nähtused, mis ei moodusta stiili, ei avalda mingit ühist rahvakunstilist maitset, nagu pottsinised ja lambamustad kindad.

Meil on ainult harvad erandid, mil esinevad kirjades metsvärvid. Oleme eel maininud mõnede Saaremaa kihelkondade narmaskindaid, mis olid „metsa-iluga“ värvitud. Siia hulka loeme mõned haruldused Lõuna-Eestist (tab. 2, 1–2). Nendes on valdav-värviks pottsinine, kuid selle kõrval on tarvitatud madarpunast ja rohelist.

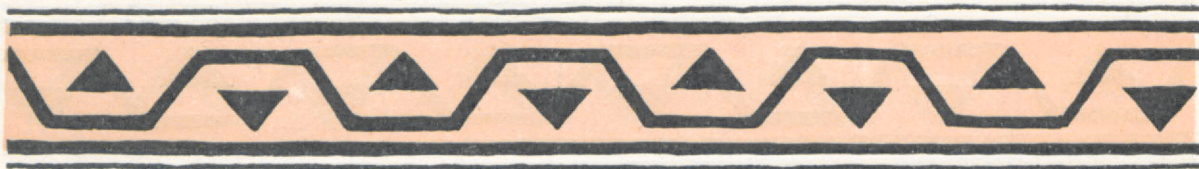
Pld. 8—9. Kihnu A 290 : 765, 766.

Pandagu tähele nende kinnaste kirjade kuju ja paigutust. Motiivid on üsna lihtsad ja moodustavad värvilise fooniga, või ilma selleta, kirjused jooni ja vöote kinda varrele. Kirjad tuletavad oma kujuga elavalt vöökirju meelde. Tüübilised vöökirjad esinevad samuti Saaremaa narmaskinnastel (tab. 1). Nähtavasti on vöömustrid palju mõjustanud kindakirju.

Need vöökirjadega koduvärvidega kindad kuuluvad kahtlemata vanemate hulka. Sinna tuleb lugeda ka Muhu peokindad (tab. 5), millele eriti iseloomustav on vars, laialt ilustatud kirjude kirjavöötidega. Kuna kinda laba neil Lõuna-Eesti kinnastel, millest siin praegu oli jutt, on valge, kirjamata, on Muhu kinnastel selja peal suur, äärest ääreni ulatuv sissekoetud muster.

Et suur üksikkiri kinda seljal ka manner-Eestis on olnud tarvitusel, selle kohta on säilinud mõned näpunäited. Üheks tunnistuseks on n. n. roositud kindad, mis praegu jõuavadki ligema vaatluse alla.

Roositud kinnaste piirkond on Pärnu- ja Viljandimaa. Rohkemal arvul on neid kindaid tallele saadud Tõstamaalt, Tarvastust, Viljandist ja Helmest, vähem teisest kihelkondadest, milleks põhjus osalt võib olla korjamises. Kus roositud kindad

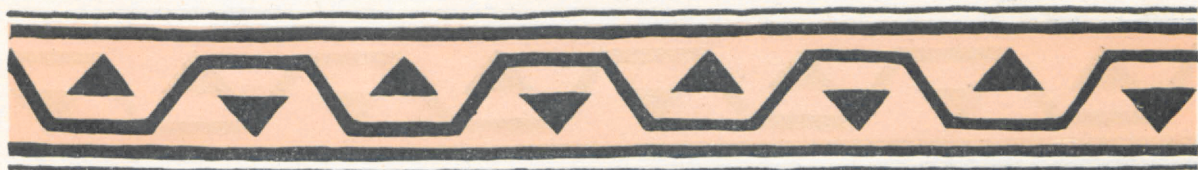
esinevad väljaspool neid kaht maakonda, seal on need juhuslikud. Roosimise all mõistis rahvas väljaõblemist uuema viisi järgi, kuna vanemat väljaõblemist nimetati „ajamiseks“. Roositud kirjad on harilikult pikkade lõtvade madalpistetega, paksu lõngaga, mis palju kergendas ja kiirendas tööd. Kirjade tehniline külg avaldab muljet, et roosimine, seega siis ka roositud kindad, on alles uuema aja sünnitus. Sellest räägivad ka roositud väljaõmbluste kirkad värvid.

Tõstamaa ja Audru roositud kinnastel on järjekindlalt valge põhi (tab. 3). Samuti on asjalugu „saja-aastastel“ Vändra kinnastel (2626). Sellevastu on Viljandimaa roositud kindad punase, oranž-värvilise, sinipunase, sinise jne. põhjaga (tab. 6). Pärnumaal asetsevad väljaõmblused: a) kinda varrel, sagedasti nukkude ridade vahel, b) mööda kämbla alumist serva väikese sõrme otsani, c) põidla välisküljel, d) sagedasti käe seljal, e) vahel mööda keskmist sõrme selle otsani. Viljandimaa roositud kinnastel katab väljaõmblus terve käeselja. Mõnikord käib ka Viljandimaal mustrite rida mööda kämbla allserva.

Tähelepandav on jälle roositud mustrite sarnasus vöökirjadega. See sarnasus esineb niihästi kinda varre kui ka selja kirjades, isegi nendes väikestes „käppades“, millega põial ja kämbla serv väikese sõrme otsani ilustati. Kirjade iseloomu peale vaadates võime vahest järeldada, et roositud kinnaste kirjad on pärandunud kaugemast ajast kui roosimis-tehnika. Enne on nähtavasti roositud kirjade asemel olnud koetud kirjad. Tuletame roositud kinnaste genealoogia valgustamiseks siin eriti veel meelde Muhu peokinnaste seljakirja ja võrdleme seda roositud kinnaste seljakirjadega.

See lõpmata paljus mitmesuguseid kirju, mida meie kindakogud pakuvad, mõjub esialgu pimestavalt. Paistab, nagu oleks siin sadasid ja jälle sadasid mustreid, kõik oma ette, ilma mingi geneetilise ühenduseta üksteisega. Alles pärast, vähehaaval hakkab selguma, et kirjadel on siiski teatavad sugulussidemed omavahel. Neid on võimalik rühmitada, mõnedes rühmades on võimalik leida esitüüp, millest pikem või lühem rida teisi on välja arenenud. Võime õnnelikel juhusel jälgida sugulust, ilma ühenduse katkestumiseta nii-ütelda „põlvest põlveni“, näha, kuidas selles kirjade evolutsioonis esitüüp kaob, aset andes uutele, teissugustele. Võime tõendada kolmanda põlve teisest sünninuks, kuid vaevalt võime enam märgata sidet otse esimesest kolmandani.

Neid algmotive, mis on olnud kindakirjade ornamentaalseks põhialuseks, on terve hulk. Tähelepandav on, et lihtsamad kindakirjad moodustuvad ühe ainu mo-

tiivi reeglipärasest kordamisest. Need muster-üksused on külvatud üle terve kirjatava pinna. Nad on esialgu lahtised, pea tekib ometi juurde konstruktiivne element, võrk, mis oma nelinurkadesse vangistab üksikosad, ühendab neid üheks ainsaks pinnasuuruseks tervikuks. Võrk hävitab algmustrite iseseisvuse, kuid teiselt poolt rõhutab igaüht neist eraldi ja nii annab näpunäite edaspidiseks arenemiseks.

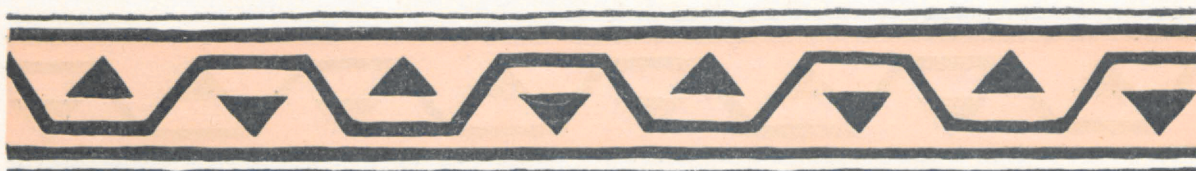
See ometi ei tähenda, et võrk iga kord oleks sekundaarne. Ta võib teistel kordadel olla esialgne ja mustrid selle silmades hiljemini tekkinud. On näiteid, kus võrku üksinda on tarvitatud kirjaks (tab. 13, 1).

Näeme algmotiivide hulgas mitmesuguseid tähti, nelinurki, tähne, riste jne. Neil on rahvasuus sagedasti nimed, kuid, nagu pärast näeme, kaugeltki mitte stabiilsed. Et nimede kõikuvusse kindlust luua, on vaja juba siin mõnede lihtmotiivide nimedes kokku leppida:

- lapiline (tab. 17, 1–6): täidetud ruut;
- sõelapõhjaline (tab. 21, 6): ruut või romb väikeste tähnikestega;
- kärbsetiivuline e. kärbsekiri (tab. 13, 2–3): viiest risli moodi seatud lõngasilmast koosnev tähn;
- tärnikiri (tab. 18, 1–5);
- männakiri (tab. 19, 2–4);
- rattuline (tab. 19, 1).

Niihästi muster ise kui ka seda ümbritsev võrk on arenemisvõimeline. Muster kasvab ja kahaneb, säilitades seejuures oma kuju või muutes seda. Lihtmotiiv asendatakse vähehaaval mitmeosalise kombinatsiooniga, milles algmotiiv mõnikord veel oma eluõiguse säilitab, sagedasti aga moondub tundmatuks, hoopis teistsuguseks või lihtsalt kaob ja jätab koha päris heterogeensele asetäitjale. Ütle mata huvitav on etnograafide see ornamentide elukäik.

Oleme eel maininud juhtu, kus lihtne võrk täidab kindakirja aset (tab. 13, 1). Kõige selgemini paistab ta silma, kui põhi on valge ja võrk ise tume. On ka juhtusid, kus põhi on tumesinine ja võrk valge (tab. 15, 1). Säärane kiri on omane eriti Karja ja Jaani kinnastele. Edasi on võrk karakteristlik ka Mustjala palju kaugemale arenenud sinivalgete kinnaste kirjadele. Mida õhemad on tumedapõhjalise võrgu „niidid“, seda rohkem tuletab see võrku meelde. Muidugi võivad võrgu silmad olla ühe- või kahekordsed (tab. 15, 3). Kohmakalt mõjuvad siisugused võrgud,

mil niidid käivad kinda pikkus- ja laiusuunas (tab. 16, 3–4), kuna võrgukiri, mis lõikab kinnast poolviltu, on palju kenam.

See „*horror vacui*“, mis rahvakunsti loomustab ja mille võimu all ka meie kindakirjad on arenenud, on mõjunud, et võrgu silmi üldse ei jäetud tühjaks, vaid hakati elustama mingi täitekirjaga. See võis olla väike, vaevalt märgatav tähnike (tab. 15, 3) või näiteks säärane neljast väikesest lapilisest koosnev kassikäpp nagu tab. 17, 6.

Vanaaegse kindakirja Saaremaalt näeme tab. 15, 4. See on ka võrgukiri, kuid siin on võrgul jäetud iga teine silm valgeks ja varustatud need valged silmad põhjavärvilise ristiga. Niisugune kindakiri, kui ta pealegi on väikesemõõduline, on kaunis vähenõudlik. Ta saab rohkem elevust, kui ilmub tumedale lapile ja ristile juurde kolmas motiiv, sõelapõhjaline (tab. 15, 6; 16, 1).

Võrgukirjast tüpoloogiliselt kaugel ei ole lapiline kiri, nagu see on näha tab. 16, 3–4. Niisugune kiri on võinud sündida võrgu silmade põhjal või iseseisvalt.

Lapilises kirjas näeme sakitaolise pinna, milles vahetlevad valged ja tumedad lapid. Tühjuse kartusest on valged (resp. tumedad) lapid täidetud nende kontrastvärvis mustritega (tab. 16, 3–5).

Oletame, et lapilise kirja igale lapile tekib sisse väiksem selle kontrastvärvis lapp, ja et uue lapi nurgad tulevad esialgse lapi külgede keskpunktidesse. Kui veel lisaks tehakse uutele valgetele lappidele kärbsetiivuline sisse, on käes kiri nagu tab. 21, 1. Põhi on sama ka järgmisel kirjal (tab. 21, 4). Näeme lapid valdavas suurus, kuid uute, niihästi tumedate kui ka valgete lappide täiteks on siin ristid. Risti asemele või kõrvale ilmub mõnes teisendis sõelapõhjaline. Teisendis tab. 21, 3 on näha mustad (teiskordsed) lapid, sõelapõhjalised ja kärbsetiivulised. Tab. 21, 2 on esialgsete lappide sees vaheldumisi mustad lapid ja sõelapõhjalised.

Viimaks kõnesolnud teisenditest siirdume pügalkulise kirjani. Kujutame omale, et viimaks kõnesolnud kirjast sekundaarsed mustad lapid valge põhjaga ära elimineeritakse: jäävad ainult sõelapõhjalised tumeda tagapõhjaga. Sellest tagapõhjast paistab sõelapõhjalise alt neli nurgakest välja. Kujutame nüüd edasi, et need nurgakesed paariviisi eemaldatakse sõelapõhjalisest, üks paar pahemale, teine paremale poole, ning et nurkadevaheline terava põhjaga sisselõige muutub tasapõhjaliseks, siis on käes pügalkuline kiri. See esineb koos sõelapõhjalisega (tab. 21, 5). On olemas ka teisend, kus pakkude sagaraid on kolm (tab. 21, 6). Edasi-arendatud algupärasest kirjast on tab. 22, 1, kus pakkudel on neli sagarat ja sõelapõhjalised on asendatud kontsentriliste nelinurkadega. Üks variatsioon on näha ka tab. 9, 2 ja

22, 2. Pügalpakud, mis on ainult kontuurjoontega märgitud, on kaotanud oma iseseisvuse, kuna sellevastu pakkude selgade vahele on tekkinud samm, mida rõhutada. Lisaks veel paar joonekest ja ongi sündinud nelinurkade ümber täht.

Kuid vaadatagu veel selget pügalpakulist kirja (tab. 21, 5). Kahe väikese tõmbega on võimalik paariviisi ühendada pakud, mis seisavad seljad vastamisi. Sel teel on võimalik soetada eesti rahvaomases ornamentikas tuttav ja üldine kujutis, nagu ta on näha tab. 7, 3 ja 22, 3. Rootsis ja Lääne-Soomes kutsutakse seda „Hannu vapiks“, Eestis sellele seni nime ei ole leitud. Võiksime nimetada seda silmus-nelinurkaks.

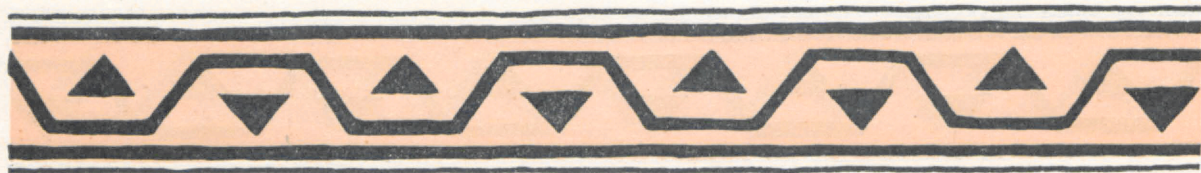
Viimaks esitatud kirjaga on ühenduses tab. 12, 1 ja 22, 4; jätame lahendamata, kas see on eelmainitud kirja eel-aste või selle järg. Mõlemaid võimalusi tuleb arvesse võtta. Kui viimane võimalus peaks olema õige, siis ütleksime, et silmus-nelinurk on meie uues kirjas hajunud kõrgussuunas kaheks. Kui jälle eelmine võimalus oleks õige, tuletaksime selle kirja otse pügalpakulisest.

Tingimata kuulub siia ühendusse ka tab. 22, 5. Sõelapõhjalisest on jäänud järele ainult kontuurid, silmus-nelinurgast silmused. Seekord pole mõeldav samm pügalpakulisest kirjast otse siia, see samm oleks liiga pikk. Vahelüliks on pidanud olema paari viimaksesitatud variatsiooniga sarnanev kiri. Pandagu tähele ka tab. 22, 6, kus silmused on umbnenud ja nende vahele on tekkinud rist, mis küll juba eelmiselgi kirjal „negatiivsel“ kujul oli olemas.

Elujõuline sõelapõhjaline on annud põhjuse veel ühele mustriharule. Tab. 23, 1 on näha ainult sõelapõhjad ja neid pikkussuunas ühendavad sambad. Kindal tab. 23, 2 pole sambaid, vaid eraldavad sõelapõhjaliste püstridasid pikad paralleelsed jooned.

Seejärele tutvutagu tähekirjadega. Üht kõige harilikumat nendest tähtedest nimetame tärniks (vrđl. lk. 13). Algastme näitab tab. 18, 1–2. Pärast tõmmatakse võrk tärnidele ümber (tab. 18, 3–4). See võrk on kas ühe- või kahekordne. Lõpuks hajub algupärane tärn neljaks osaks, mille vahedesse ilmuvad väikesed lapilised (tab. 18, 5). Selle killustumise tagajärjel on keskele moodustunud uus tärn, samasugune nagu oli algupärane, kuid vastandvärvis. Niisugusel korral, kui algupärane oli valge, on uus tärn värviline; või ümberpöörduvalt.

Kirjad, mis on arenenud kaugele oma lähtekohast, ei ole harilikult päris üldisteks saanud, vaid esinevad kaunis vähestes teisendites. Erandeid on olemas ja kõige hiilgavamaid nendest see kiri, mida esitab tab. 11, 2. Olen märkinud sellele kirjale 11 erinimetust, kuid lepime seekord ühega ja ristime selle kena kirja siin

tõllakirjaks. See on olnud tuttav pea üle terve mandri. Pärnumaalt on näide ainult Hallistest, kuid pandagu tähele, et Pärnumaa kinnasmaterjal meie kogudes üldse on võrdlemisi nõrk, ja et selles roositud kindad etendavad tähtsat osa ning et need on nähtavasti hävitavalt mõjunud teisetüübilistesse kinnastesse. Saartel tuleb tõllakirja ainult Kihnus ette.

Läheme välja pildist tab. 23, 5. See pole veel tõllakiri, vaid lihtsalt tärnid võrgu sees. Võrk võib olla ka kahe- või mitmekordne (tab. 23, 6). Sinna, kus võrgu niidid üksteisest risti lähevad, tekib vahelüliks väike neljanurgeline silm (tab. 23, 3), mis pärast kasvab suuremaks ja saab isegi kahekordseks (tab. 11, 2; 24, 1). Edasi muutudes moodustub temast „aken nelja ruuduga“ (tab. 24, 2) Lõppstaadium on näha tab. 24, 3, kus võrk on täitsa kadunud, ja ainult ülearu suureks paisunud tähe- ja vahelüli-motiiv jäänud.

Mitte ainult võrgu- ja vahelüli-motiiv, vaid ka selle kirja algmotiiv, täht, allub muutustele. Kõige pealt näeme, et see esineb mitmesugusel kujul. Nagu tärnikirjaga ühenduses nägime, võib täht ära laguneda ja selle kildude keskele uus samasugune sündida. Niisugust protsessi on võimalik konstateerida ka tõllakirja tähe juures (tab. 25, 1).

Paistab nii, et selle kirja vahelülisid ühendav võrk mõnel korral kaob juba vara, kus niihästi täht kui ka vahelülid veel on säilitanud oma algupärased vähenõudlikud mõõdud. Nii on tab. 25, 5 näha need mõlemad motiivid, nagu nad vanematel variatsioonidel üldse esinevad, ainult ilma võrguta. Selle kirjaga sarnaneb väga Muhu kiri (tab. 4, 3; 25, 6).

Pealegi on tõllakirjal veel teisi võsusid, milledes märkame heterogeenseid aineid. See ala, mis jääb tärnide vahele, täidetakse mõnikord ristiga (tab. 25, 3–4), mõnikord jälle männakirjaga (tab. 24, 4).

Viimaksnimetatud kirjal on teatavat sugulust huvitava kirjaga, mis on näha tab. 12, 3 ja 25, 2. See on mingi lõppstaadium, mis näitab ornamentaalse konstruktsiooni lagunemist vallalisteks üksikosadeks. Seal on näha männakiri, selle ümber nelinurgas väikesed ruudulised, vastavalt neile lapikestele, mis näit. tab. 25, 4 jäävad üksteiseni ulatavate tähtede otste vahele. Kuid tähe asemel on kõnesoleval kirjal lapiline kahekordse raami sees. Tab. 7, 1 on ruudulised männakirjade vahel reduplitseerunud ja täht jälle mingisuguse „atavismina“ ilmunud eelmainitud raami sisse. Seda huvitavat kirja on meie kogudes kõigest 6 eks. Vanemad ja ehtsamad (S.-Jaani, K.-Jaani) on pottsinised; nooremad, juba enam-vähem labastunud (Kodavere, Torma, L.-Nigula), mitmevärvilised.

Kujutame, et suurte ruuduliste silmadega võrgukirjale tehakse diagonaalid nurkade suunas. Sünnib tihe võrk, mida siin nimetame võreks (tab. 26, 1–4). Võime seega ütelda, et võrekiri on sündinud võrgukirja põhjal.

Nagu võrgukirjal nii on võrekirjalgi sagedasti silmatorkavad „sõlmekohad“. Tähtis on märkida, kuidas sõlmed asetsevad. Tähtis on ka see, kas sõlmed on ühesuurused või kaht eri suurust. Neid asjaolusid silmas pidades eraldame järgmised rühmad:

I rühm — võre sõlmed vaheldumisi kaht suurust; sõlmed igal ristil.

II rühm — võre sõlmed kõik ühesuurused: a) sõlmed igal ristil, b) sõlmed igal teisel ristil.

Esimesse rühma kuulub kiri, mida rahvas nimetab m. h. maasika- või pajulehe-kirjaks (tab. 26, 4). Seda on tallele saadud rohkel arvul manner-Eesti kõigist maakonnist, isegi Eesti-Ingerist. Ka Hiiumaal see on kodunenud. See on kaunis stabiilse kujuga kiri, ainult lehtede vorm veidi vahetleb, olles kord enam, kord vähem lehetaoline.

Edasi võime siia lugeda ka kirja tab. 7, 2 ja 26, 5. Iseärasuseks siin on kahekordsed põhi- ja diagonaaljooned. Kui nüüd sel kirjal väiksemad sõlmed jätame ära ja nende kohad tühjaks, sünnib kiri, mida rahvas nimetab m. h. veskiaeru-kirjaks (tab. 26, 6). See kiri, mis ka meie lõunapoolsetel naabritel, lätlastel, on üldine, tuleb siin ette pea igas maakonnas. Kokku on meil sellest kasutada 12 selget teisendit. Järva- ja Harjumaalt puuduvad tõendused, kuid sellevastu on neid Läänest, Virumaalt ja isegi Eesti-Ingerist. Suurem jagu on Lõuna-Eestist. Saartelt puuduvad selged näited.

Siirdume võrekirja teise rühma juurde. Sesse kuulub n. n. uurikiri. Iseloomulikud sellele on 8 väikest lapilist, mis asetsevad oma tsentrumi, sõlmekoha ümber ringis nagu numbrid kella numbrilaua (tab. 27, 1–2). Ka see kiri on üldine, tõendusi on üle terve manner-Eesti, pealegi Kihnust ja Hiiust, kokku 20 teisendit. Kõige rohkem on neid Tartu- ja Läänemaalt.

Võre on ka kirjas tab. 27, 3. Kujutame nüüd jälle, et need võre jooned, mis käivad poolviltu pahemalt paremale ja ümberpöörduvalt, tehakse kahekordsed, teine joon tume, teine valge. Nii sündinud kahekordse võrgu silmad jagatakse kaheks ühesuuruseks kolmnurgaks, teine tume, teine valge. Mõlemad nendest jagatakse veel nende kontrastvärvis püstjoonega kaheks. Nii olemegi saanud liblikakirja, nagu ta kaunis üldiselt ja kindlakujuliselt esineb (tab 27, 4). Meil on olnud sellest kasutada kokku 8 teisendit, sporaadselt üle Eesti mandri. Ühel teisendil on võrk neljakordne.

Eel tutvusime maasika- või pajulehe-kirja tekkimisega võremustri põhjal. Meil on ilus näide ka sellest, kuidas taimeaineline kiri stiliseerub geomeetriliseks. See on n. n. *ubinakiri*, uuemat sünnipära kiri, mis harva esineb vanematel kinnastel, seda sagedamini aga uuematel. See näib olevat enne kõike Lõuna-Eestis kodupärane, sest kõik meie teisendid on lõunast. Ka sellest väljaarenenud geomeetrilised kirjad on pea kõik lõuna poolt saadud.

Selge *ubinakiri* on näha tab. 28, 1. Omane sellele on pehmetes lookades looklev vars, mille igast loogast võrsub välja oks kolme „õiega“. Õieksad varre ülalpool hoiavad end viltu ettepoole, oksad varre allpool on längus tahapoole. Järgmine aste on näha tab. 28, 3. Väädi vars on siin muutunud murdjooneks, mille nurkadest otsesuunas kasvavad õieksad. Tab. 28, 2 näitab teisendit, millele lisaks juurde ilmunud väikesed kärbskirjad. Kuna senistes teisendites õied kasvavad varrest mõlemale poole, on ka see võimalus olemas, et need on ainult ühel pool. Niisugune kiri nähakse tab. 28, 4. Siin käib varre murdjoon allpool asuva samasuguse kirja keskmistest õitest läbi. On kord niikaugele saadud, kaob keskmine õis pea, jäävad ainult ääre poolsed; mõnikord on veel kärbskiri viitamas varemaisest astmeisse (tab. 8, 2; 28, 5). Nurgiti kokku-ulatuvatest murdjoonteist on sügenenud nelinurgad. Taimmotiiv on saanud geomeetriliseks. Lõppaste on näha tab. 28, 6, kus äsjamainitud nelinurkade küljed on saanud kahekordseks ja õied ikka rohkem tundmatuks muutunud, kärbsetiivulised kadunud.

Samasest naturalistlikust algkujust on stiliseerimise teel jõutud ka teise tulemuseni. Ühel lisaku kindal esineb väädi vars nagu alguses. Õieks on kadunud ja õied muutunud neljanurgelisteks ning asunud kolmelistes rühmades varre lookadest üle. Tab. 28, 7 on näha sama kiri, kuid „õisi“ on ainult kaks ja need on vajunud varre kääruks sisse.

On ka kindaid, mil kirjaks on algupärase *ubinakirja* õieksad lahtiselt, ilma väädita.

Palju haruldasemad kui see väädi, millest siin oli jutt, on kindakirjades loomade ja inimeste kujutised. Tunneme ainult ühe kirja, mil inimest on kujutatud. Loomi esineb muude naturalistlikkude kujutiste kõrval Muhu kinnastel (tab. 4, 2), kuid neil on päris uue aja pitsat.

Tuleme nüüd kindakirjade nimetuste juurde. Neid oleme eespool mööda minnes maininud, nii palju kui see meile on olnud kõnesolnud kirjatüüpide kindlaks tegemisel hädatarvilik. Seekord vaatame asja teisest seisukohast.

Suuremalt jaolt on kindakirjade nimed maarahva igapäevasest ümbruskonnast ja sellele lähedaste konkreetsete mõistete ilmast. Vähem on nimetusi, mil tõelikkuses puudub konkreetne vaste. Mõnikord vastab kirja nimetus selle sisule, s. t. kujutise ja sellega kujutatava asja vahel on tõesti silmatorkav sarnasus. Teiselt poolt on aga kirju, milles meie kõige luulelisema mõttekujutusega ei suuda näha seda, mis seal nimetuse järgi peaks leiduma. Sagedasti lähevad ka rahva arvamised lahku, sest samu kirju seletatakse mitut moodi. See osutabki, kui fantaseeritud ja juhuslik sagedasti on kujutisele antud sisu ja nimi.

Nagu arusaadav, on kõige raskem olnud tabava nimetusega ristida neid kirju, mis pikema arenemiskäigu tagajärjel on lagunenud ja seejuures sagedasti koondanud endasse erisuguseid olluseid. Nimetamise aluseks võetakse niisugusel korral hea meelega tervikust ainult üks osa, kõige silmatorkavam ja mõõduandvam. Kergem on nimetada lihtsaid kirjasid, milles kordub ainult üks motiiv.

Meie võtame siia mõned näited, mis illustreerivad seda kindlusetust, mis mõningaile kirjadele nime andmisel on valitsenud. Seame igale kirjale esimeseks selle nimetuse, mida eelistame, ja pärast kõik teised nimetused, mis samale kirjale oleme üles tähendanud.

Karukäpa-kiri, tab. 8, 1 (Märjamaa 11641, Suure-Jaani 15371), 16-kandiline (Häädemeeste 2932), 16-sarviline (Halliste 1810), tärnikiri (Rõngu 7541).

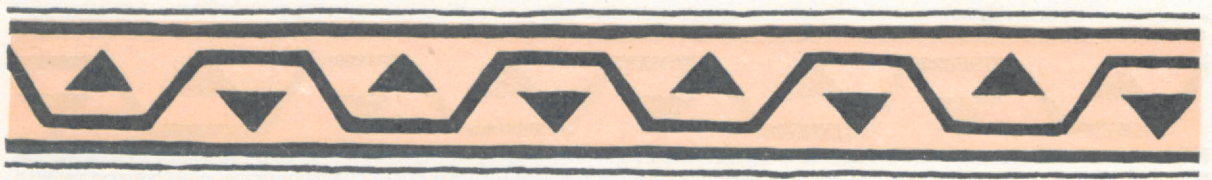
Maasikalehe-kiri, tab. 26, 1 ja 4 (Paide 4766, Türi 14823), kiviristi- (Torma 3927), lambasilma- (Martna 10015), liblika- (Puhja 8990), lume- (Sangaste 13754), lõiguline (Rapla 15207), oaõie- (Rapla 13298), pajulehe- (Märjamaa 11530), pajuleheline (Iisaku 116, Karuse 4305), ristkiri (Emaste 5136).

Tõllakiri, tab. 11, 2 (Paistu 5909), kaheksaharaline (Risti 9435), lume- (Äksi 6872), märsi- (M.-Mgd. A 228:12), naastu- (V.-Maarja 12953), ohvikirstu- (Märjamaa 11621), pinokse- (Nõo 6194), preesi- (K.-Jaani 14109), ratta- (Helme 3532), seitsmesarve- (Otepää 13804), tärnikiri (Risti 9446).

Uurikiri, tab. 27, 1-2 (Jõhvi 17230), kompassi- (Karuse 8692), ristiline kiri (Rapla 9713).

Veskiaeru-kiri, tab. 26, 6 (L.-Nigula 10787), eide- (P.-Jaagupi A 119:61), pööriline (Panikovitsa 6458), tuuleveski- (Märjamaa 11515, 11581, 11614), uuriaara- (Vaivaru 15528), ämbliku-kiri (Helme 3499).

Võib tähele panna, et Saaremaal leidub kirjadele vähe nimetusi. Kahtlemata tuleb seda nii seletada, et Saaremaa kindakirjad on kaunis üksluised ja seal nimetamise tarvidus sellepärast pole olnud nii suur nagu suurelmaal, kus kirjad on olnud arvukamad ja mitmekesisemad. Sellest mitmekesisusest annab tunnistust ka kirjade

täielik nimestik, mis siin järgneb. Nimestik on täielik ainult selles suhtes, et see sisaldab kõik need kindakirjade nimetused, mis autoril tunda. Ülevaate kergendamiseks jagame nad gruppidesse.

Nimed: a) loomariigist: kulli-, tuvikese-, kärblase- e. kärbse-, liblika-, ämbliku-, tõpramao-, kilgi-, kirbu-, põrnika-, sitavorniku-, pullisilma-, lambasilma-, kitsesilma-, hanesilma-, karukäpa-, jänesekäpa-, kassikäpa-, lambasaba-, maonaha-, põdrasarve-, kärbsetiivuline kiri.

b) taimeriigist: lille-, maasika-, maasikaõie-, maasikalehe-, ubina-, pajulehe-, ristikheinalehe-, uibulehe-, vahtralehe-, männiharu-, kaerakaie-, oaiva-, oaõie-, hapukapsa-kiri.

c) mujalt loodusest: lume-, lumekübeme-, lumerätsaku-, rätsaku-, tähe-, täрни-, soo-, sõõrukiri.

d) algupära või tegija (kandja) järele: Turu-Jüri, Raadema-, eide-, lätilapiline, lääne-, rootsi-, vöökiri.

e) esemete jne. järele: kaardi-, kannuskööri-, kepiotsa-, kiviristi-, koda-, pinokse-¹⁾, lubjakasti-, männa-²⁾, märsi-, ohvrikirstu-, potijala-, preesi-, pügalpaku-, vankriratta-, vokiratta-, kodara-, saehamba-, sitsi-, sõelapõhja-, tsõõrikutsaare-silma-, tuuleveski, veskitiiva-, veskiaeru-, tõlla-, uuri-, uuriaara-, kella numbrilaua, tunnikella-, kompassikiri; elgu-, väikese ja suure elgu, haraline, katsaharaline, kaheksajalgne, 16-kandiline, kaheksakannuline, keerd-, klopi-, kõõru-, lapiline, lõiguline, naastu-, kaheksanurgeline, pööra-, raami-, ratas-, risti-, suureristi-, ruuduline, sarviline, kuuesarviline, seitsmesarviline, siiva-, viiesilmaline, tsõõriline kiri.

Need kirjade nimed on kõik suureltmaalt ja Hiiust ning Kihnust. Ainsad nimetused, mis minule Saaremaalt on tunda, on: kalandi-³⁾, kadridega kiri (Kihelkonna), põidlased, võtmelipud, risti-isa augud, kõverikud ja rummud (Mustjala). Need ei ole isegi kõik koetud kirjade nimesid, vaid on hulgas ka vikkelukirju.

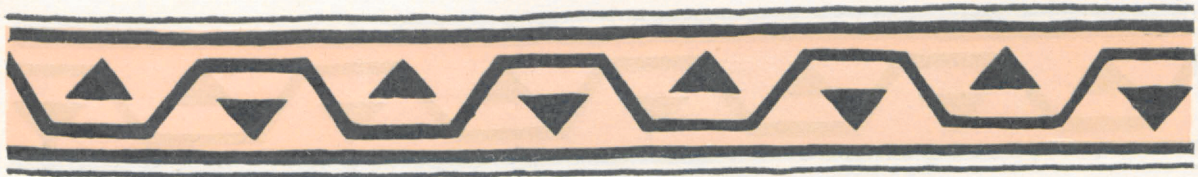
Nagu eelnevast nimestikust selgub, puuduvad kirjade hulgas suuremate loomade kujutised. Sellevastu on hulk väiksemaid, ja nimelt putukaid ja linde. Suurematelt loomadelt on ainult teatavad kehaosad esindatud, nagu silmad, käpad jne.

Meil pole põhjust arvata, et need loomade kujutised kinnastel kunagi oleksid olnud rohkem naturalistlikud ja et nimetus seega oleks mälestus või jäänus endisest ajast. Mitte nii, vaid meil on siin nähtus, mis lastel ja algelises rahvaomases kunstis igal pool kordub. Asja mõiste on algelisele kunstile ligemal kui ornamendi mõiste.

¹⁾ Nähtavasti pinuukse; pinu = püstkoda, suvekõök.

²⁾ = kirnumänd.

³⁾ = kala händi k.

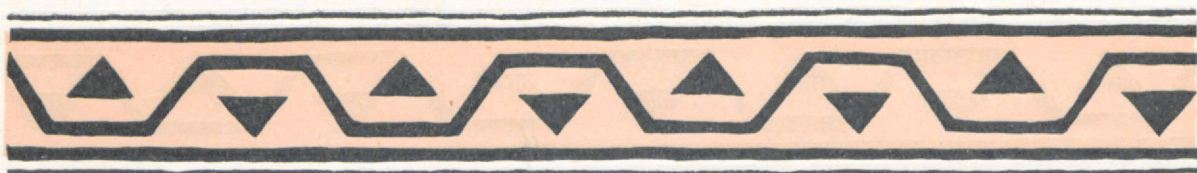
Sellepärast näeb metsanimene kolmnurgas kord haihamba, kord telgi, kord mingi muu temale ligidase a s j a kujutise ¹⁾. Obi-ugrilased näevad konkreetsete asjade pilte meile täitsa sisuta vigurites, mida nad kasetohule joonistavad.

Luues veel ülevaate sellele rikkalikule materjalile, mida meie kogudes leiduvad kindakirjad pakuvad, jõuame tulemusele, et Lõuna-Eesti kindakirjad on tehniliselt kõrgemal järjel kui Põhja-Eesti omad, mis avaldavad suuremat lihtsust. Kirjade degenereerumine nii mustri kui ka värvi suhtes mineva aastasaja lõpul ja käesoleva alul on silmatorkavam ka põhjas kui lõunas. Mahedavärviliste rahulikkude pottsiniste kinnaste enamik on pärit lõunast, eriti Viljandi ja Tartu maakonnast. Kõige pealt tuleb kiitusega mainida Halliste, Karksi ja Suure-Jaani sinikindaid, mis on meie kogudes väga rikkalikult esindatud ja edustavad niihästi peenikese materjali kui ka peenikeste konstruktiivsete kirjade poolest kõige paremaid saavutusi. Tähelepandava, topograafiliselt kindlapiirilise rühma moodustavad Pärnu- ja Viljandimaa kenad roositud kindad, millest ka ülal on olnud jutt.

Nagu mitmes suhtes muidu, on saartel ka kinnaste suhtes eriline koht. Kõige ligemal suuremaa kinnastele on Hiiu kirikindad. Mitmekesised, kuid võimsa lokaalilmega on Muhu kindad. Kihnul jälle on selged suhted Läänemaa poole. Tähelepandav joon Kihnu sinivalgeil ja mustvalgeil kinnastel on eri värvi kindavars (pld. 8—9). Väga alalhoidliku ilmega on Saaremaa kindad, eriti idapoolsetes kihelkondades. Kaugemale kui mujal Saaremaal on sinivalged kindakirjad arenenud Mustjala kihelkonnas. See arenemine on ometi sündinud vanal põhjal. Eriliselt tähelepandavad on narmaskindad, enne kõike Mustjala omad.

Huvitav on etnograafilise kultuuri vaatlusel ikka küsimus, kas on vahest võõrad eeskujud meie vanavara mõjustanud. Õige, et nii mõnedki meie kindakirjade algmotiividest leiame mitmesugustel tekstiilidel erirahvastel. Need on seega rahvusvahelised. Näpunäide võõrasse algupärasse on nähtavasti säilinud ka nimetuses rootsikiri. Läti poole jälle viitab võib-olla lätilapilise kindakirja nimetus. Neile kinnastele on omane randmeosa, mitmevärvilistest lapilistest nii koetud, et paistab, nagu oleksid lõngade grupid üksteise vahelt läbi põimitud, nagu see sünnib korvi või viiske punudes (tab. 6, 3). Nii asjalugu ometi ei ole. Lätilapilisest kirjast on meil kasutada 12 selget teisendit, sporaadselt üle terve Eesti mandri. Peale selle on hulk vähem selgeid teisendeid. Mõnedel on lapiline osa kitsam, teistel laiem, kord ulatub ta üle kindaselja kuni sõrmede tüvedeni.

¹⁾ Hoernes-Menghin, Urgeschichte d. bildenden Kunst in Europa, lk. 30, 34—35, 38.

Lätilapilise kirja puhul tuleb tähendada, et nii mõnedki meie kindakirjadest on tuttavad ka lätlastele. Tingimata on sugulust olemas mõlemate maade kindakirjade vahel. Eriküsimus on, kui suurel määral see sugulus on geneetiline, kui suurel määral paralleelne, kui palju läti kindad on mõjustanud eesti omi ja ümberpöörduvalt. Värvide poolest lähevad läti kindad suurelt osalt eesti omadest lahku. Leidub ka lätlastel küll tüüpilisi pottsiniseid kindaid, kuid nende kõrval on niisuguseid, millede heledad värvid esinevad teissugustes kompositsioonides kui eesti kinnastel, näit. kollane-pruun-punane, hulgas vahel kokkuhoidlikult, vahelduse pärast mõnd tumedamat värvi.

Meie oleme eel ütelnud, et nõelaga koetud kindad on vanemad kui varrastega koetud. Eelmistel kas puudusid kirjad täitsa või olid loomusel lihtsa väljaõmblusega. Kindakirjad päris mõttes on sündinud alles ühenduses varrastamisega. See asjaolu, et me võime veel, paljudel juhtudel, selgesti näha arenemiskäiku lihtsamatest tüüpidest keerulisemateni, teisiti öelda, et siis tarvilik arv vaheastmeid ikkagi on olemas, võibab tunnistama, et see kirjade areng pole võinud sündida väga kaua aja eest. Oleme veendunud selles, et eesti rahvaomane kunst XVIII sajandil, eriti selle viimasel poolel, hakkas alles tunduvamalt tõusma. See tõus kestis veel mineval aastasajal. Paarisaja aasta eest oli siinne talupoja-kunst madalal järjel võrreldes selle tasapinnaga, milleni ta jõudis, enne kui degenereerumine läinud aastasaja lõpupoole algas. Mis Eesti rahvakunstist üldse öeldud, see on maksev ka kinnaste kohta.

LITOGRAFEERITUD KINNASTE NUMBRID

T. 1 — 9272	T. 6,1 — 3461	T. 9,2 — 11566
T. 2,1 — 842	T. 6,2 — 749	T. 9,3 — 13
T. 2,2 — 3530	T. 6,3 — 3528	T. 10,2 — 8710
T. 3,1 — 1248	T. 7,1 — 4736	T. 10,3 — 127
T. 3,2 — 4228	T. 7,2 — 11515	T. 11,1 — 3472
T. 3,3 — 4231	T. 7,3 — 9682	T. 11,2 — 4747
T. 4,1 — A 291 : 236	T. 8,1 — 1810	T. 11,3 — 3479
T. 4,2 — 18820	T. 8,2 — 115	T. 12,1 — 9431
T. 4,3 — 18819	T. 8,3 — 1821	T. 12,2 — 9435
T. 5 — A 290 : 628	T. 9,1 — 14	T. 12,3 — 4748

TABELID.

MUSTJALA.

1.

2.

1. PAISTU. 2. HELME.

1.

2.

3.

1-3. TÕSTAMAA.

1.

2.

3.

1-3. MUHU.

1.

2.

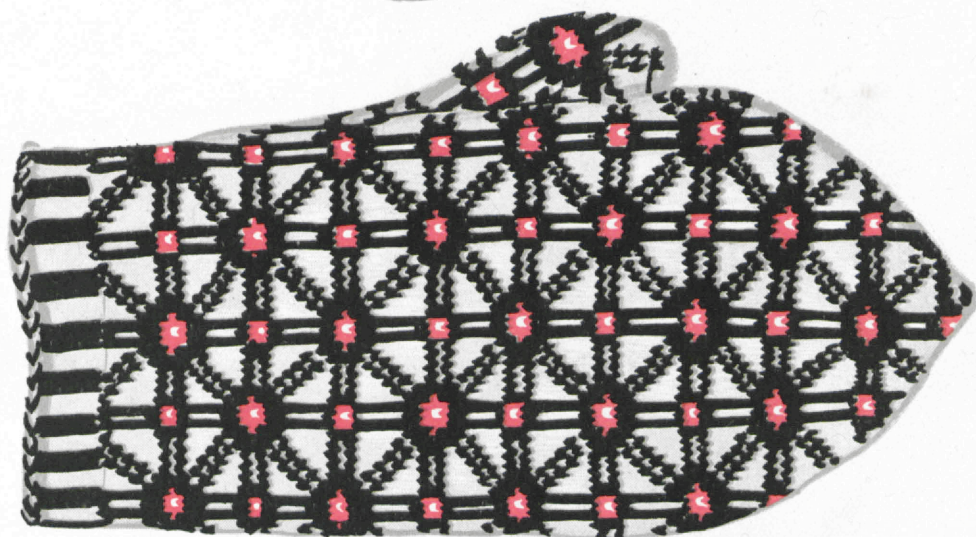

3.

1. HELME. 2. TARVASTU 3. HELME.

1.

2.

3.

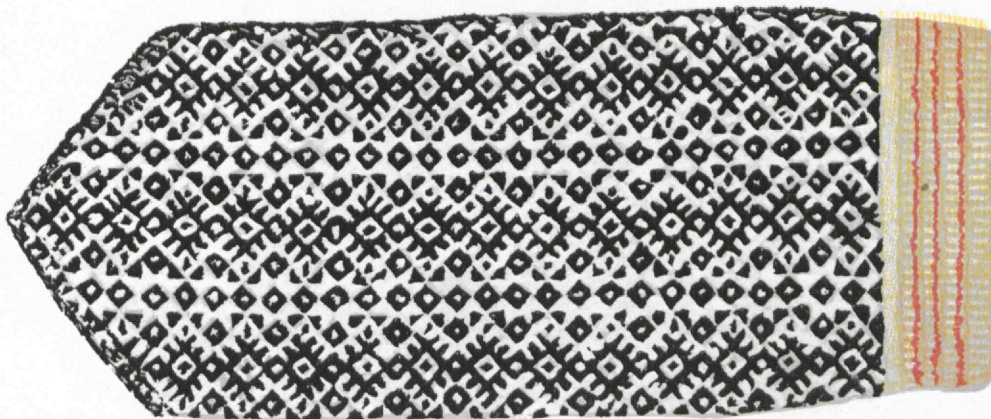
1. SUURE-JAANI. 2. MÄRJAMAA. 3. RAPLA.

1.

2.

3.

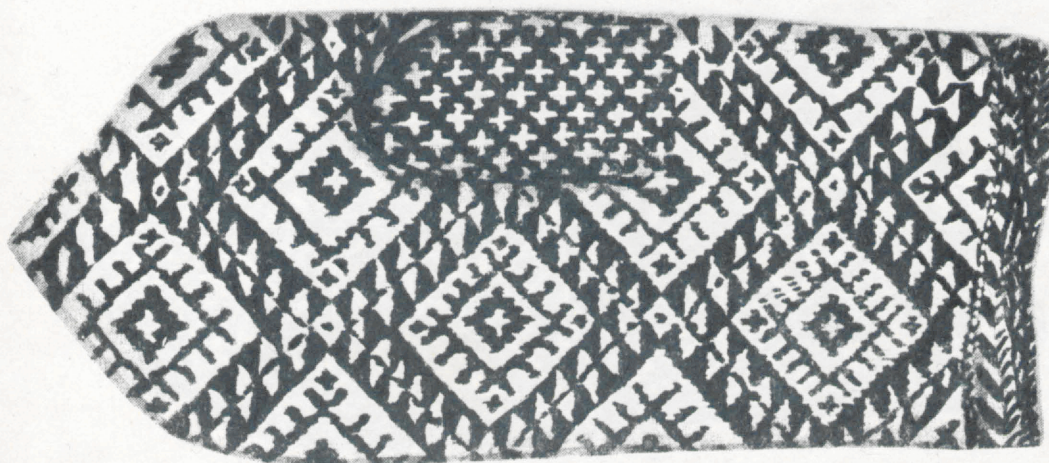
1. HALLISTE. 2. KODAVERE. 3. HALLISTE.

1.

2.

3.

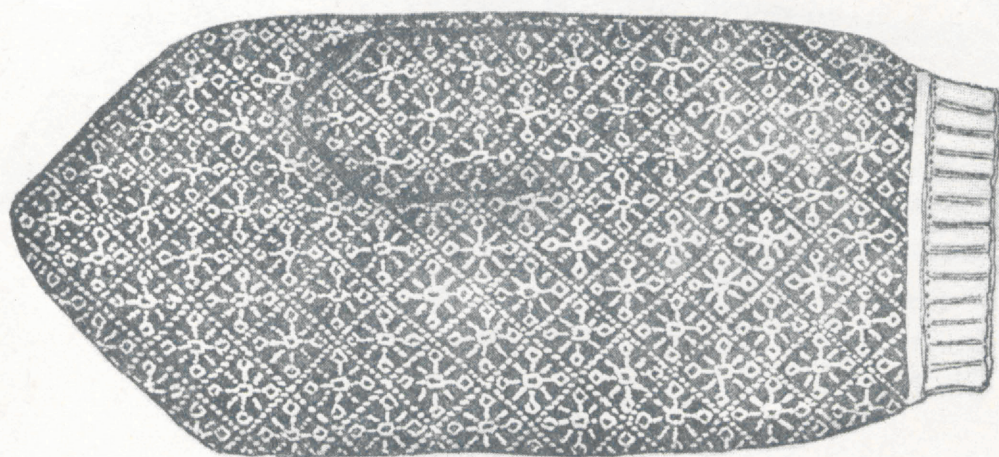
1.

2.

3.

1.

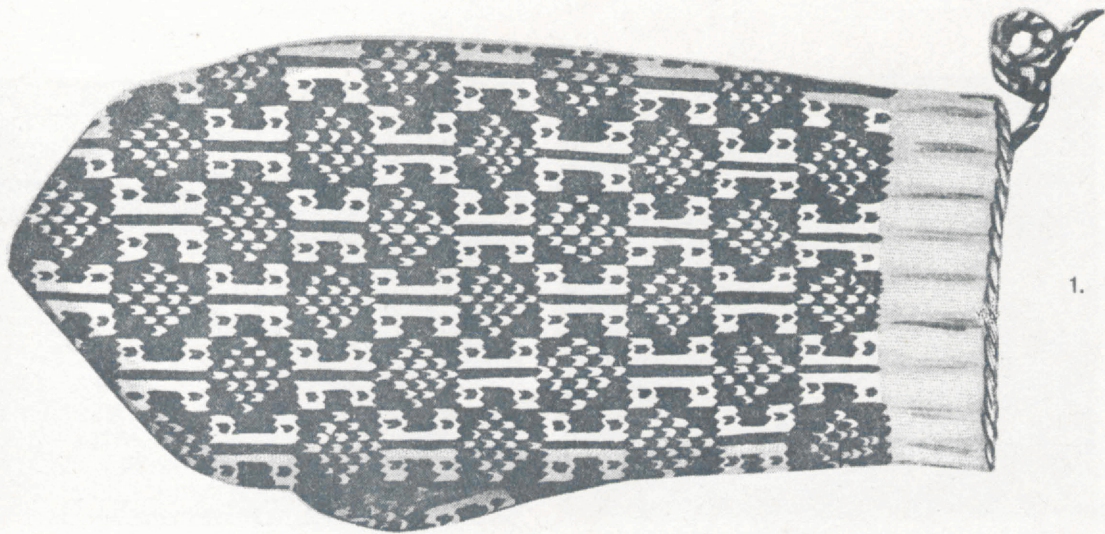

2.

3.

1. HALLISTE. 2. SUURE-JAANI. 3. HALLISTE.

1.

2.

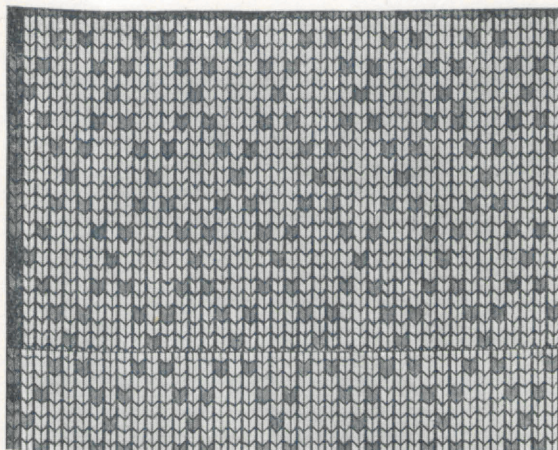
3.

1. KULLAMAA.

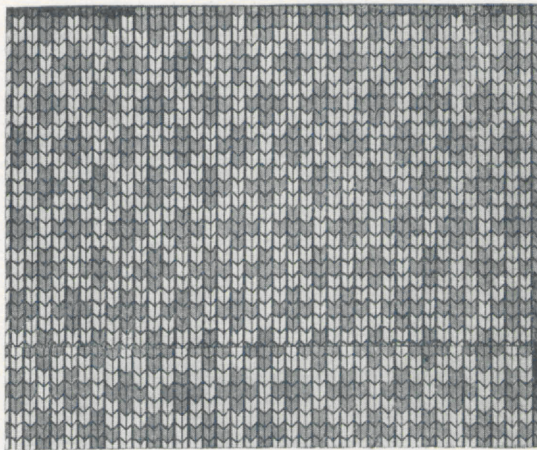
2. RISTI.

3. SUURE-JAANI.

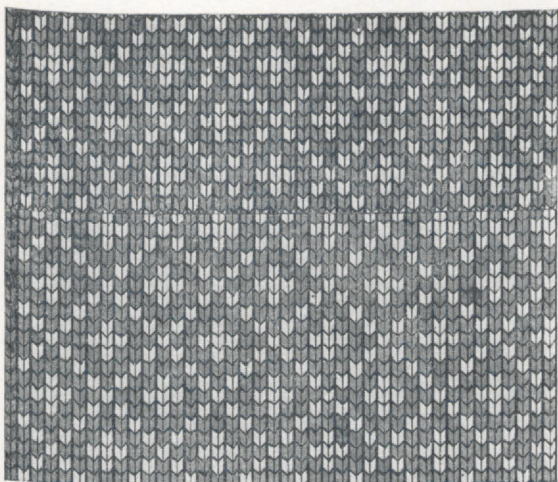
1

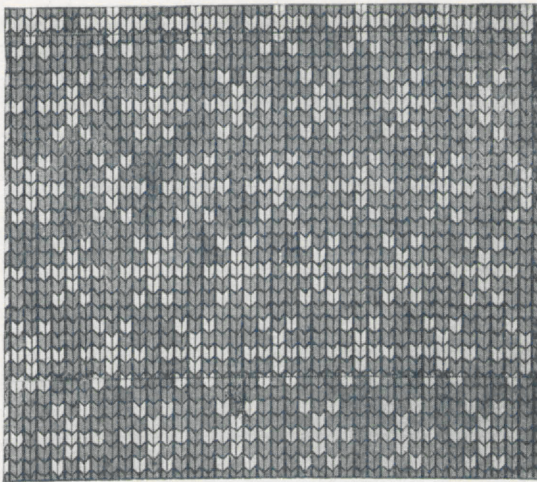
2

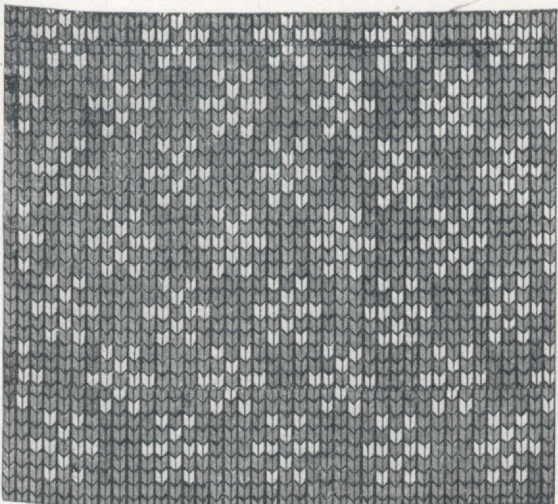
3

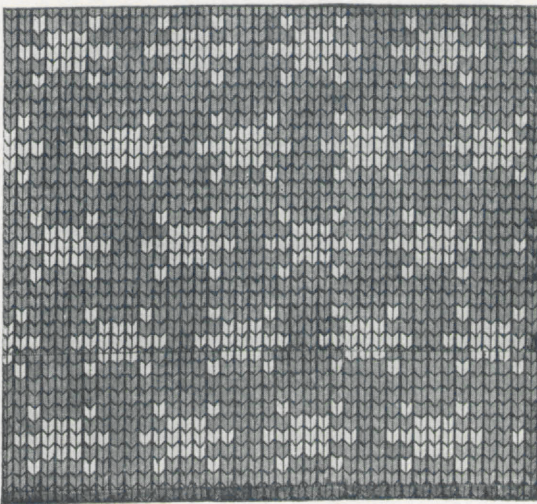
4

5

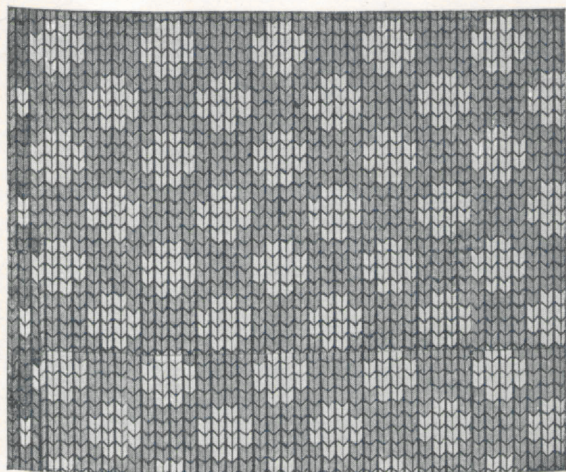

6

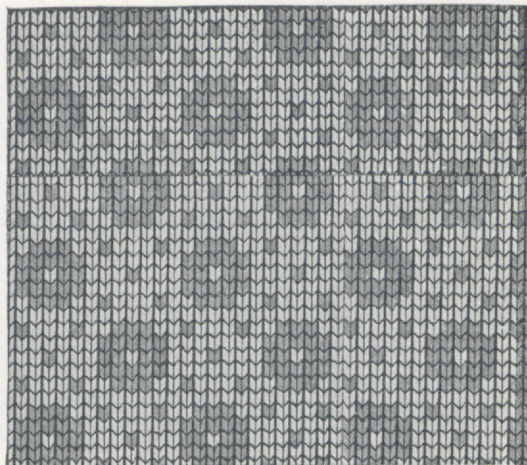

1. V-MAARJA 12886 »SITSI-KIRI«. 2. HELME 3468 »VÄIKESE ELGU K.« 3. VALJALA A 290:717. 4. HELME 3467 »ÄMBLIKU-K.« 5. HELME 3509 »KASSIKÄPA-K.« 6. SANGASTE 13754 »LUME-K.«

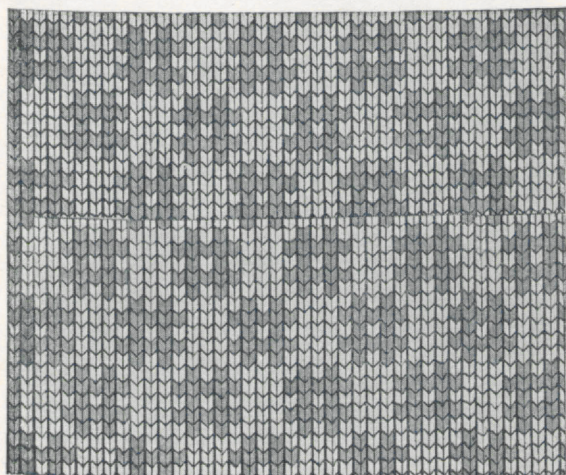
1

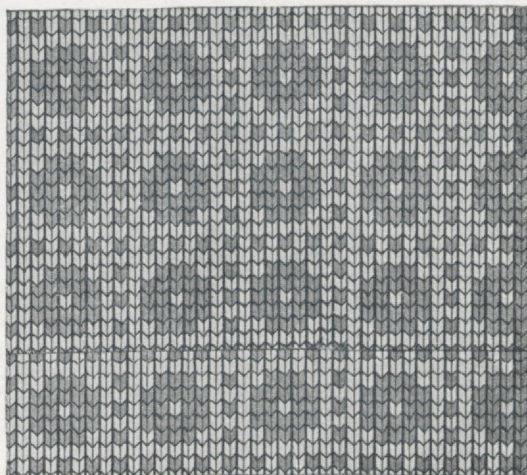
2

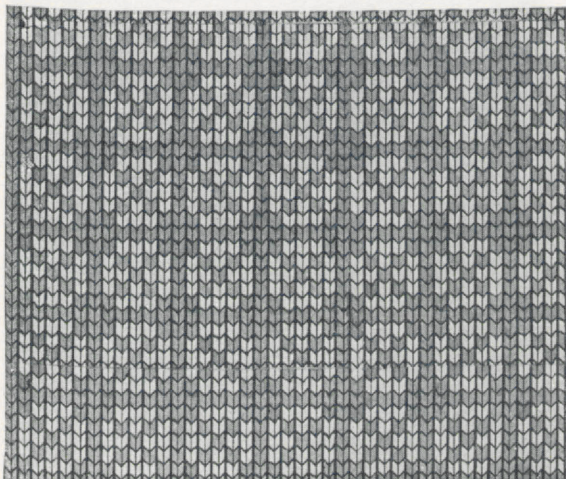
3

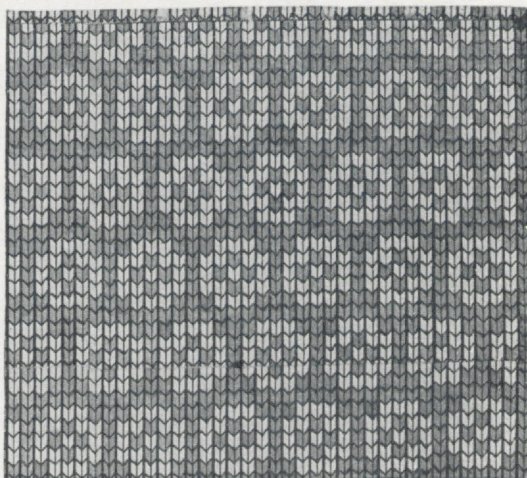
4

5

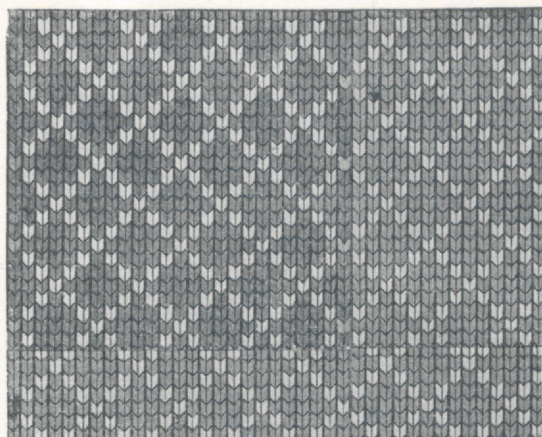

6

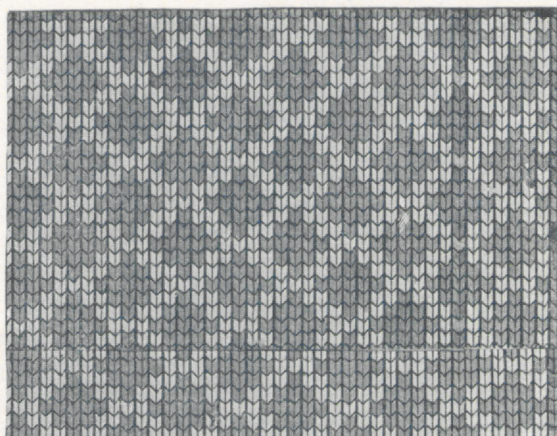

1. RAKVERE 18216 »MAONAHAK.« 2. HELME 3531 »KITSEILMA-K.« 3. LÜGANUSE A 293:39. 4. KADRINA 16173. 5. HELME 3525 »KITSEILMA-K.« 6. RAPLA 15204 »RATTULINE«.

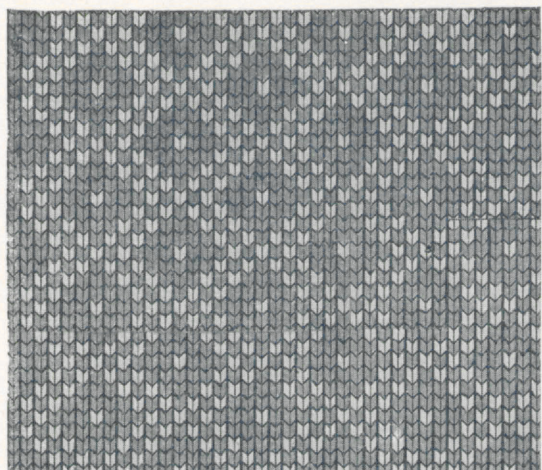
1

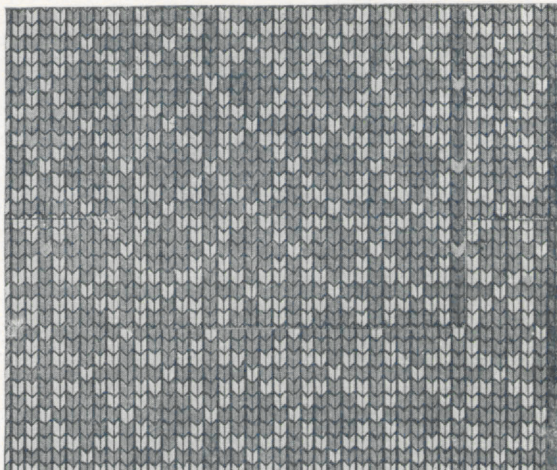
2

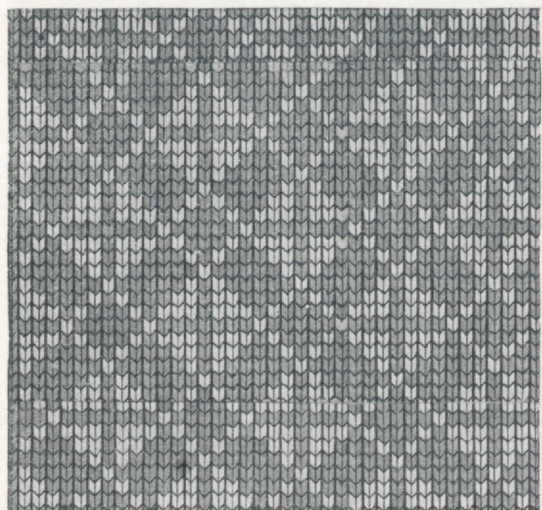
3

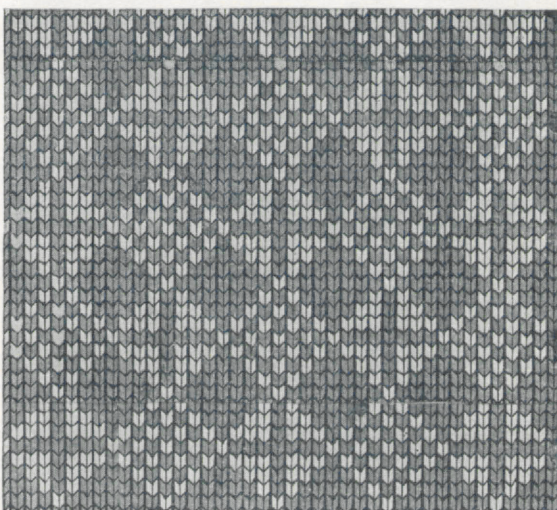
4

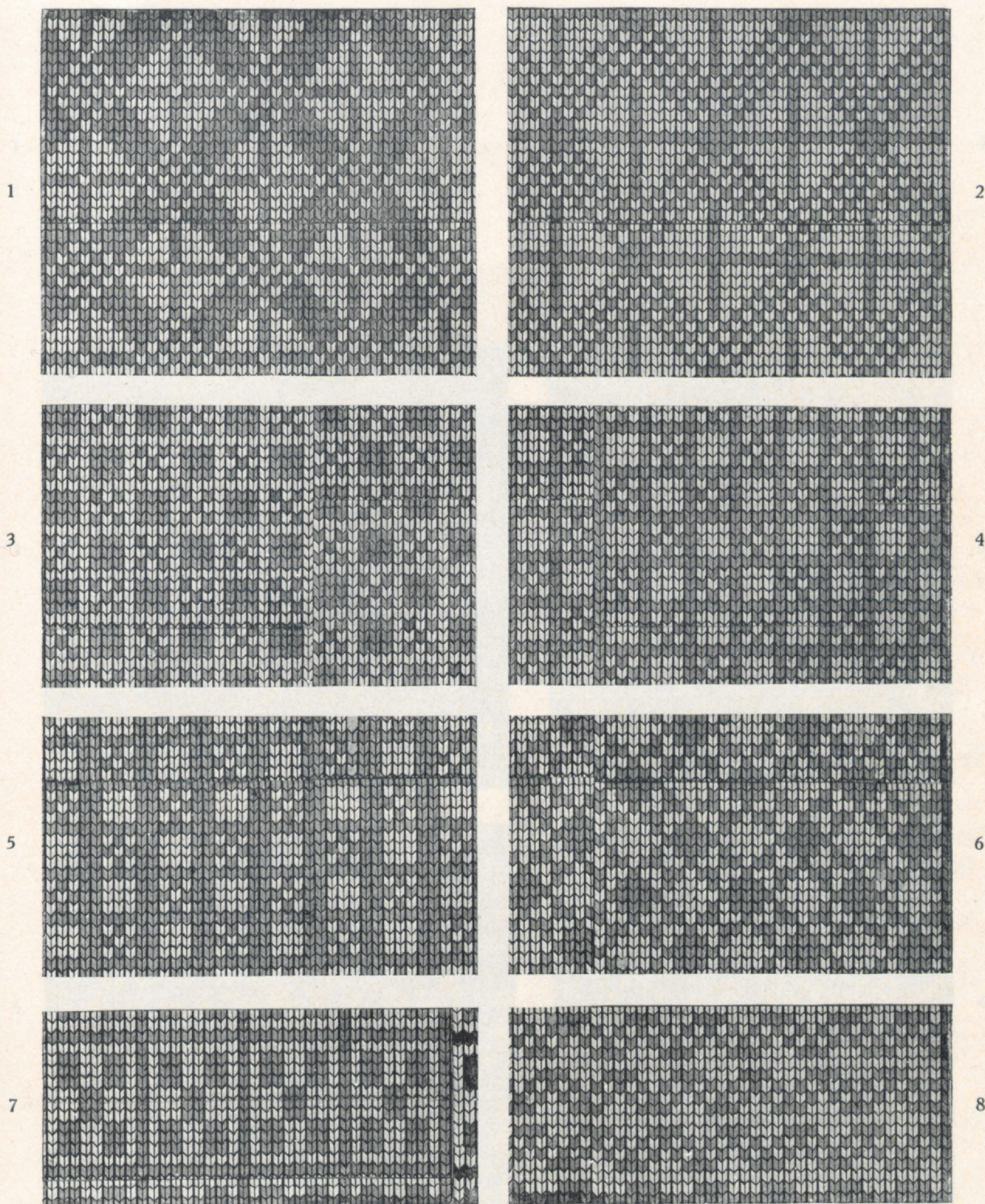
5

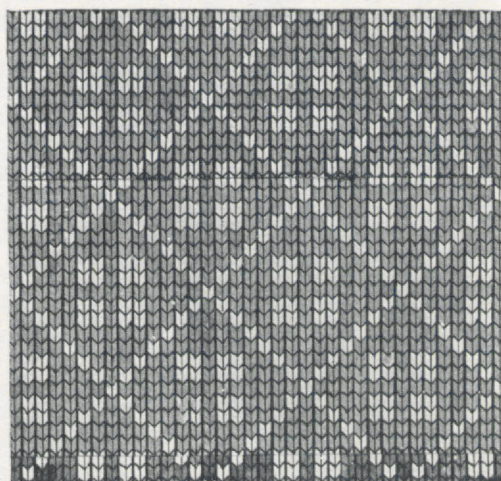
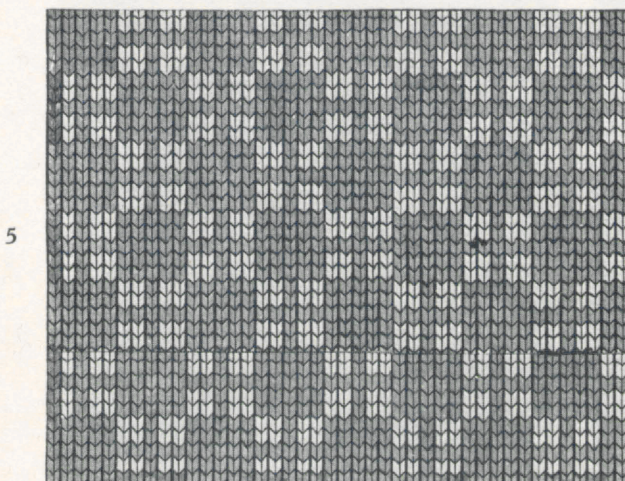
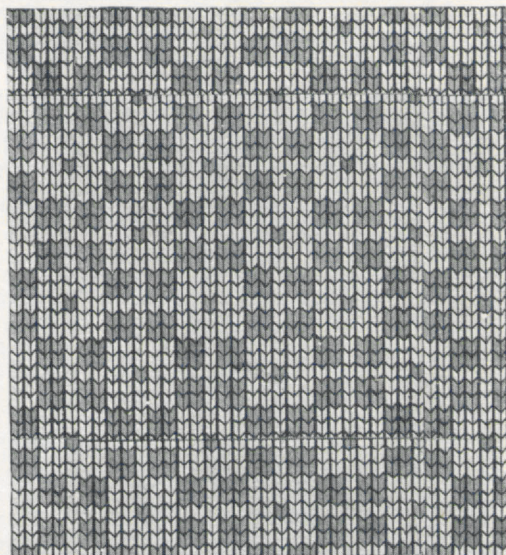
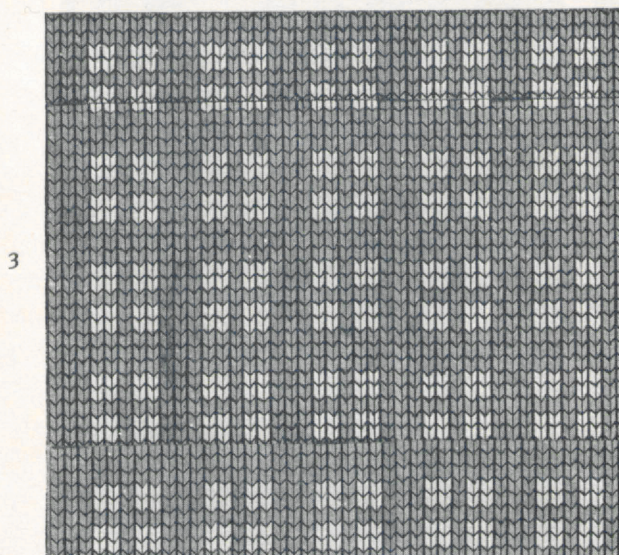
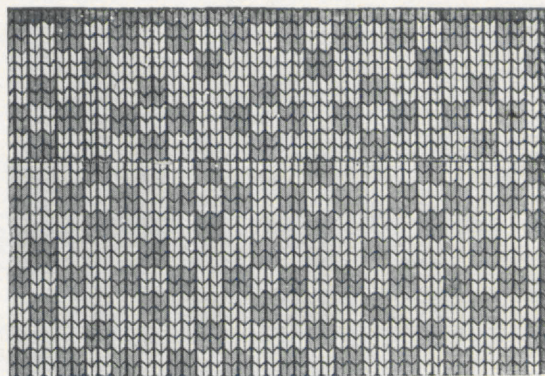
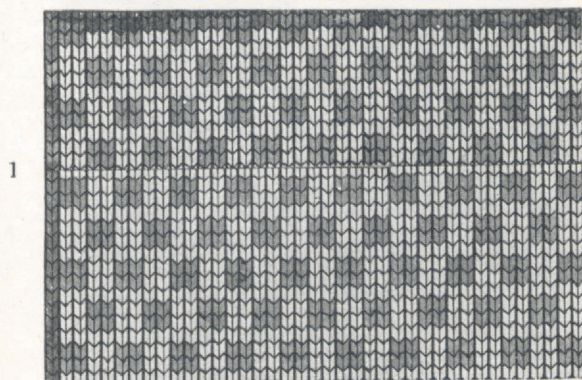
6

1. KARJA 16979. 2. KARJA A 290:681. 3. JAANI A 290:700. 4. KARJA 16811.
5. KARJA A 290:677. 6. V.-JAAGUPI A 293:246.

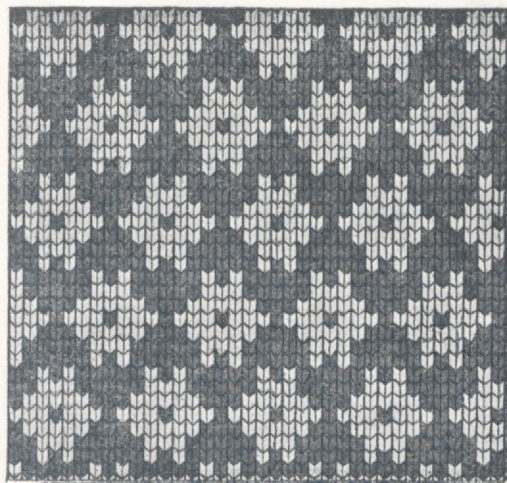

1. RISTI A 293:255. 2. L.-NIGULA 10791. 3. HELME 3526. 4. HIIUMAA A 290:670.
5. L.-NIGULA A 293:140 6. VILJANDI 17829 »SITSI-K.« 7. PUHJA 8986. 8. V.-MAARJA
12931 »SITSI-K.«

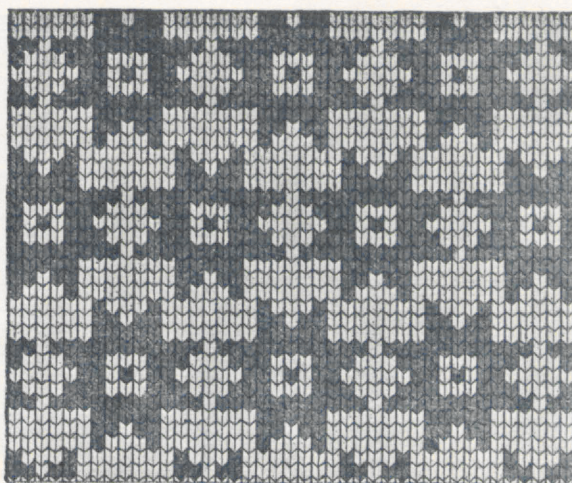

1. HELME 3489 »MAONAH-K.« 2. RÄPINA 2630 »LUME-K.« 3. ANSEKÜLA
A 290:733. 4. HIIUMAA A 290:709. 5. KAMBJA 7574. 6. KARJA A 290:682.

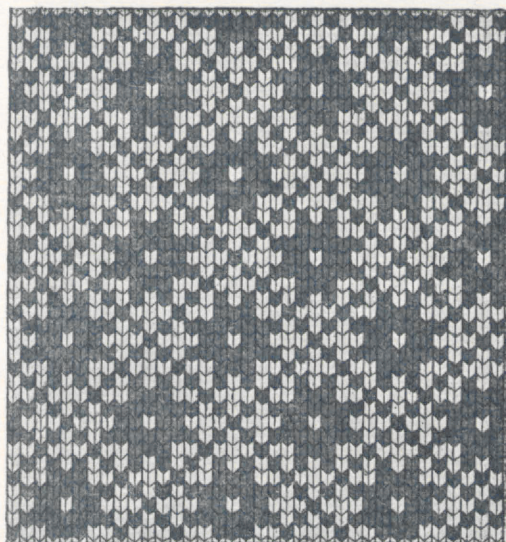
1

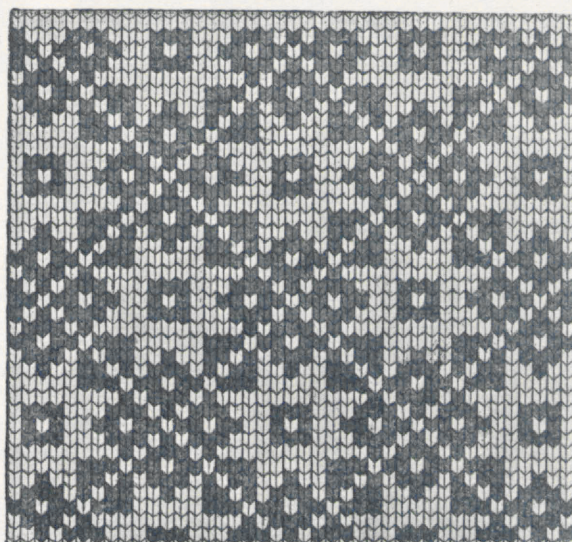
2

3

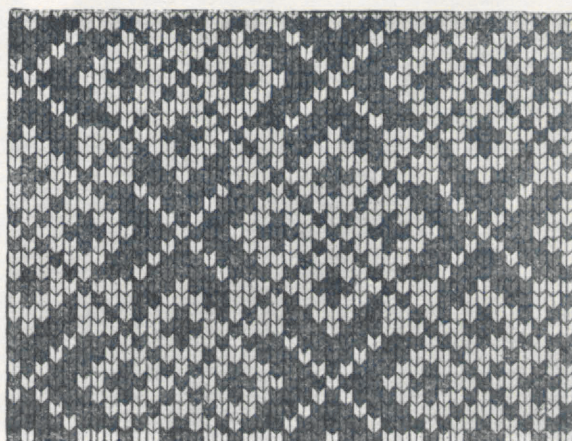
4

5

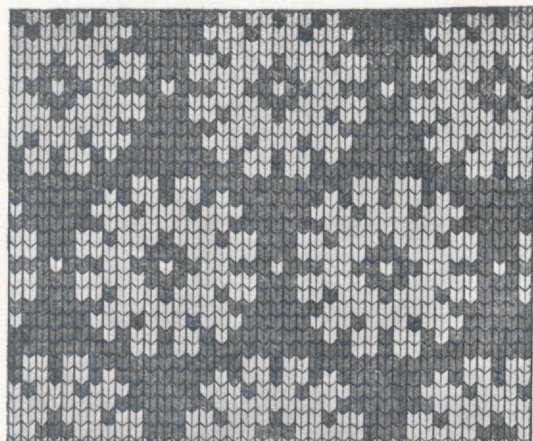

6

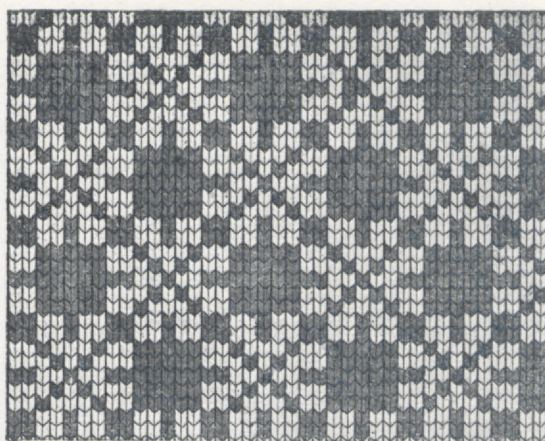

1. HELME 3527 »SARVILISED« 2. KIHELKONNA A 290:688. 3. OTEPÄÄ »TÄHE-
KIRI«. 4. KIHNU A 290:756. 5. RÕNGU A 293:183. 6. M-MAGD. A 35:7.

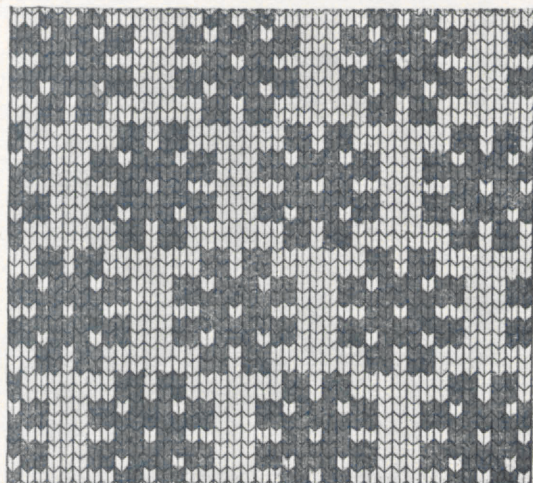
1

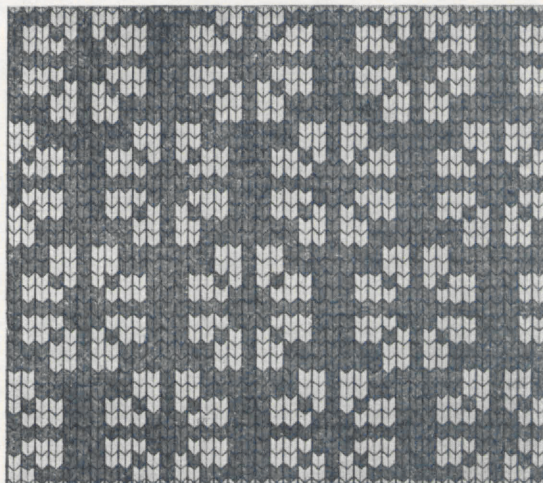
2

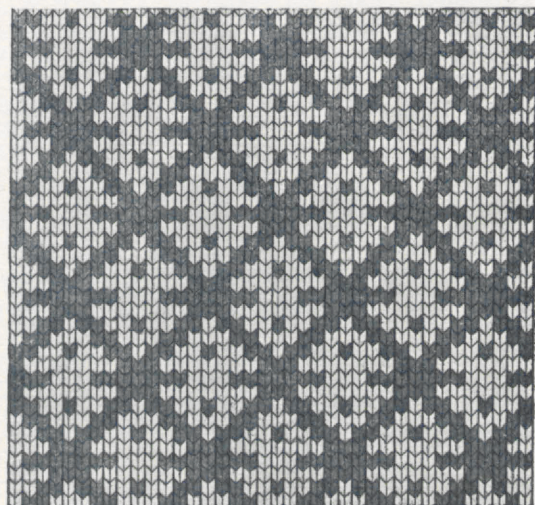
3

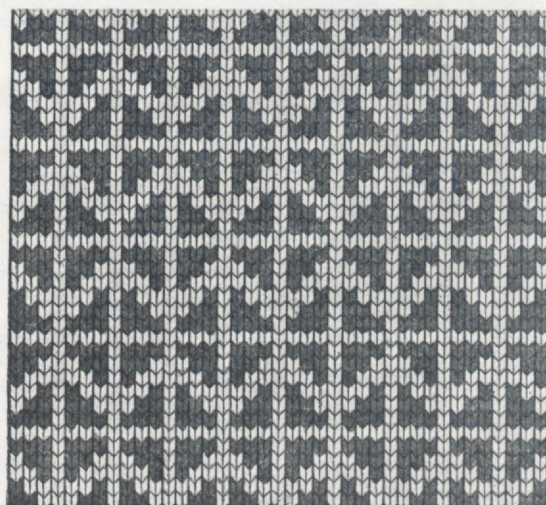
4

5

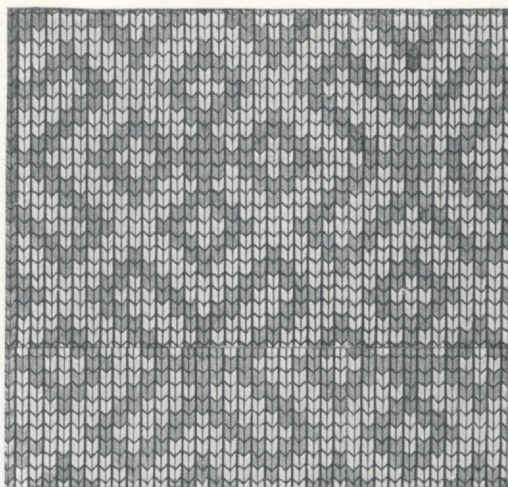

6

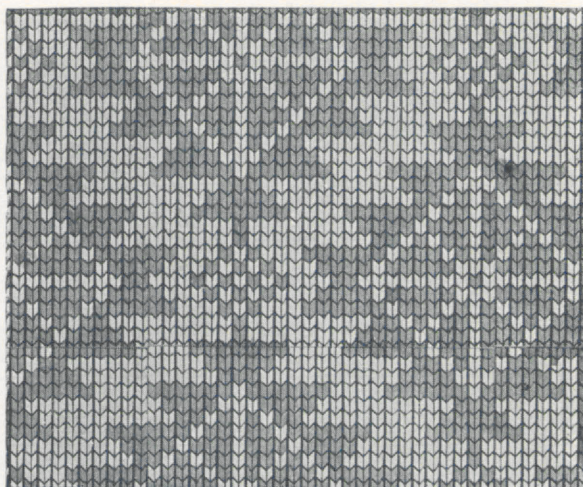

1. KAMBJA 7421 »RATAS-K.« 2. TÕSTAMAA 4226 »KANNUSKÕÕRI-K« 3 V.-JAA-
GUPI 10466 »8-HARULINE K.« 4. MÄRJAMAA 11635 »PREESI-K.« 5. KOERU 13454
»SITSI-K.« 6. JÕELÄHTME A 293 : 214.

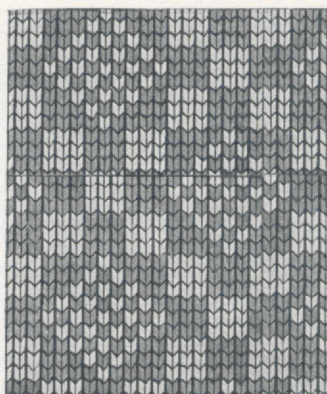
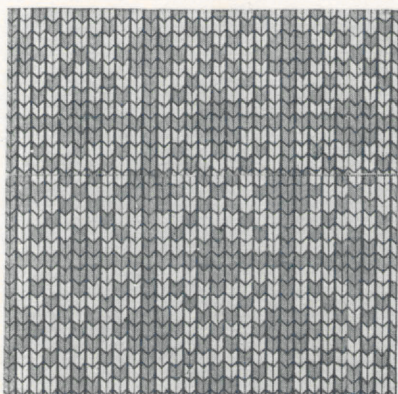
1

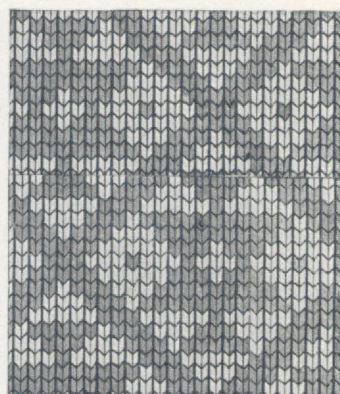
2

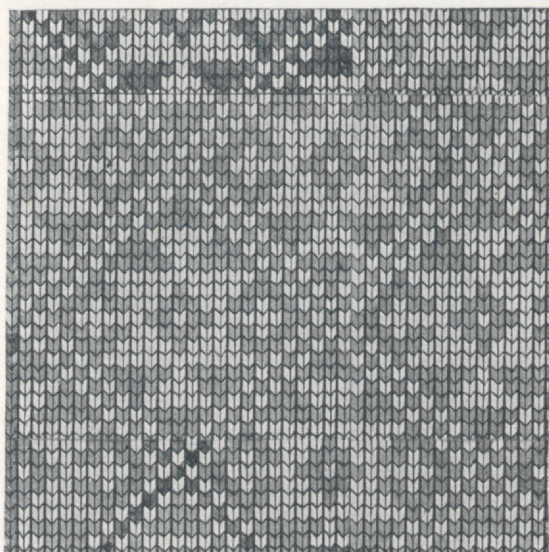
3-4

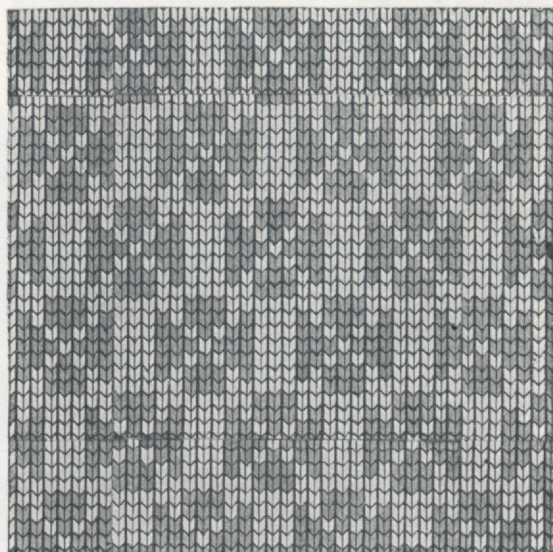
5

6

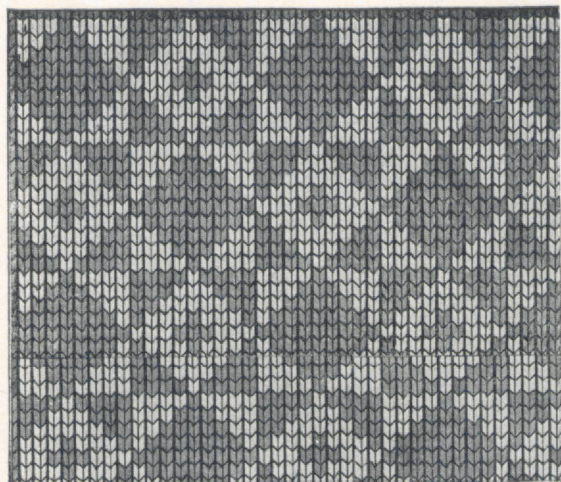

7

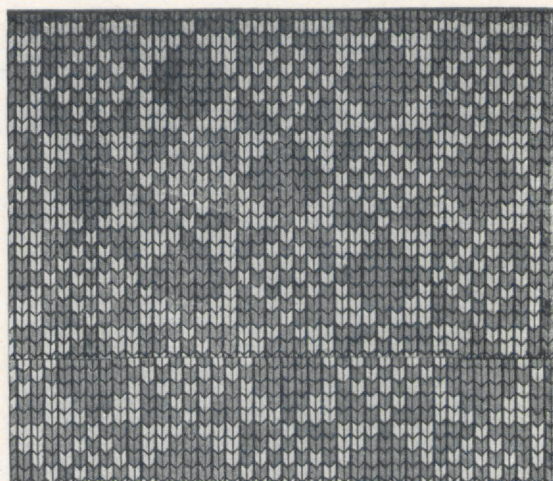

1. TUNDM. KOHT A 248:24. 2. VASTSELIINA A 63:9. 3. KARJA A 290:673.
4. JUURU 15958. 5. HÄÄDEMEESTE A 310:41. 6. OTEPÄÄ 13783. 7. HELME 3524
»KASSIKÄPA-K.«

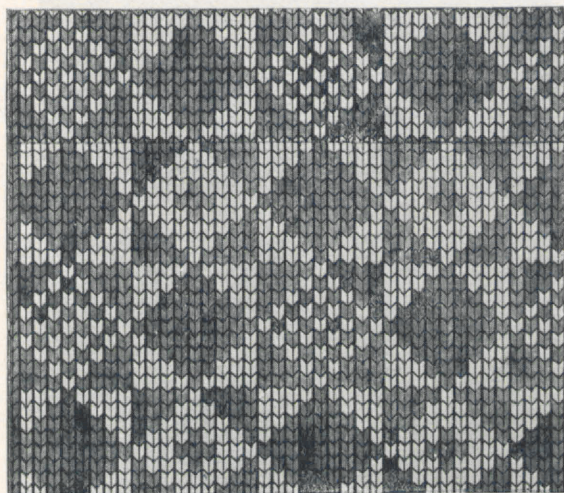
1

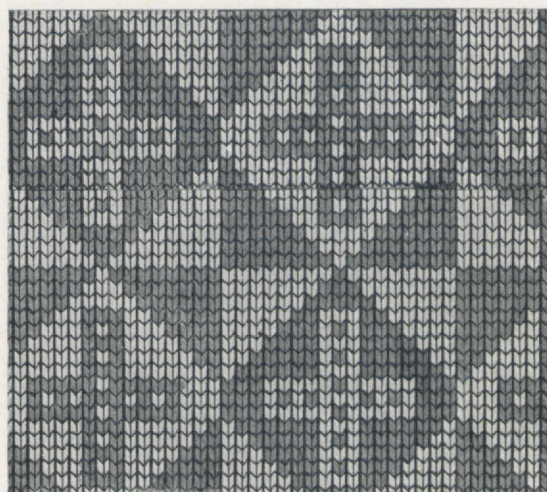
2

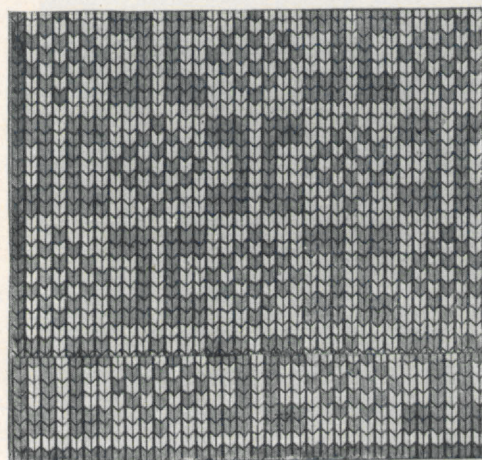
3

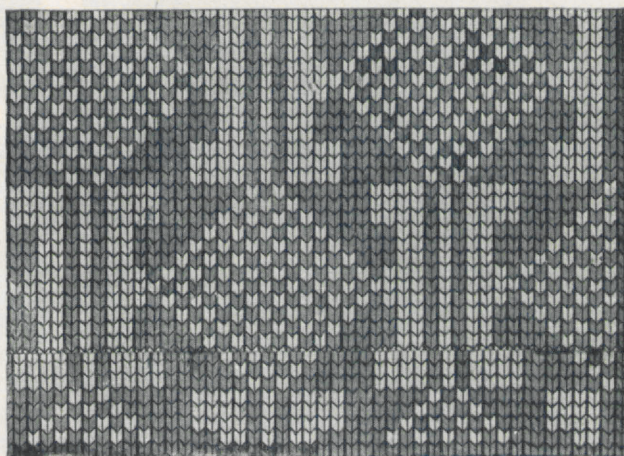
4

5

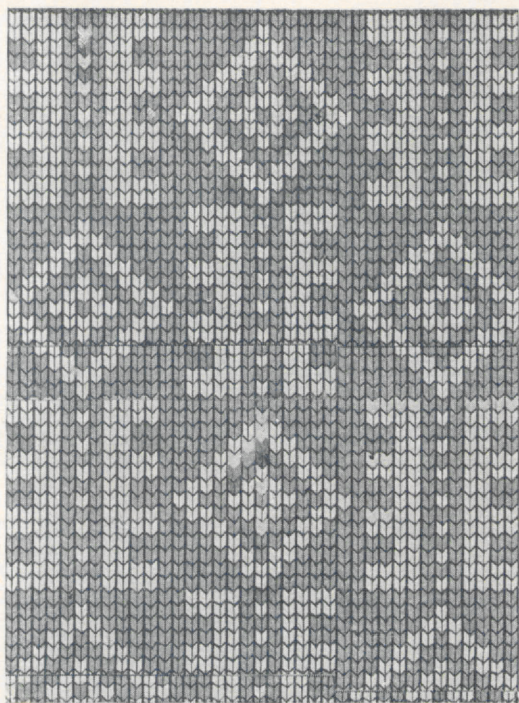

6

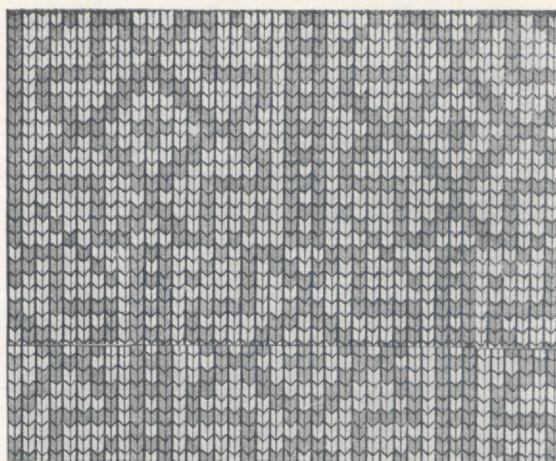

1. H-MADISE A 293:72. 2. KEILA A 293:74. 3. PUHJA 12135. 4. PÄRNUMAA 793.
5. JÕHVI A 249:39. 6. SETUMAA 18757.

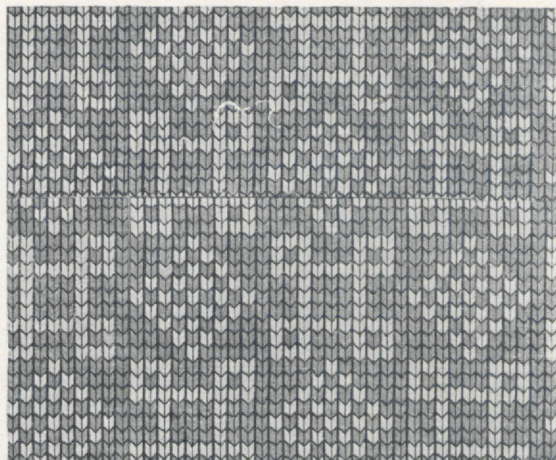
1

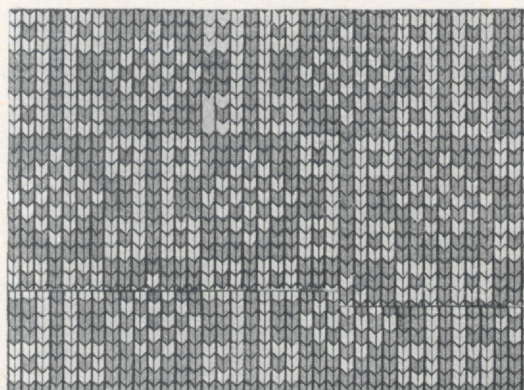
2

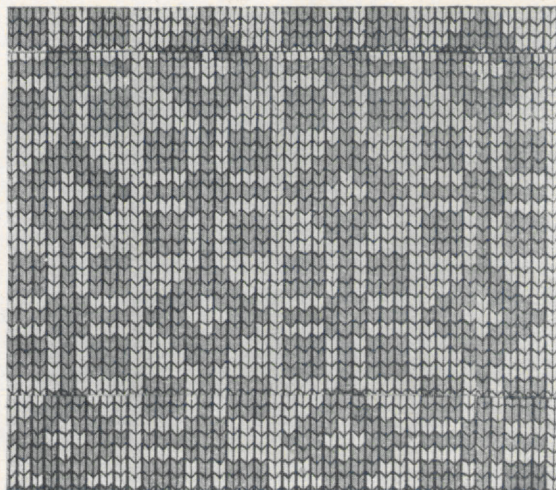
3

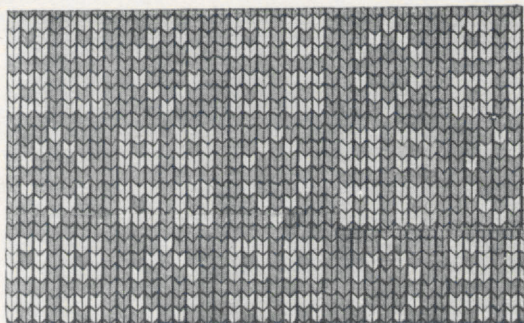
4

6

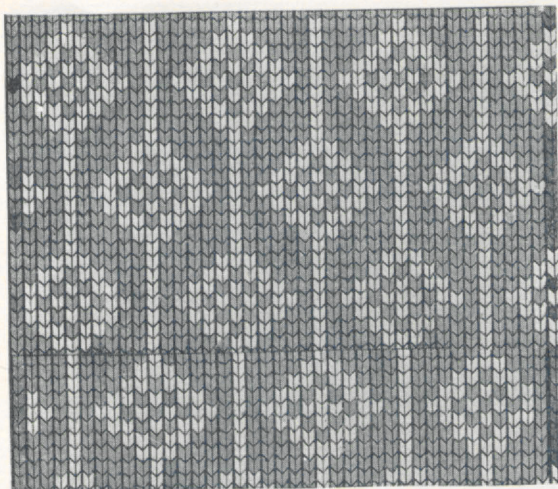

5

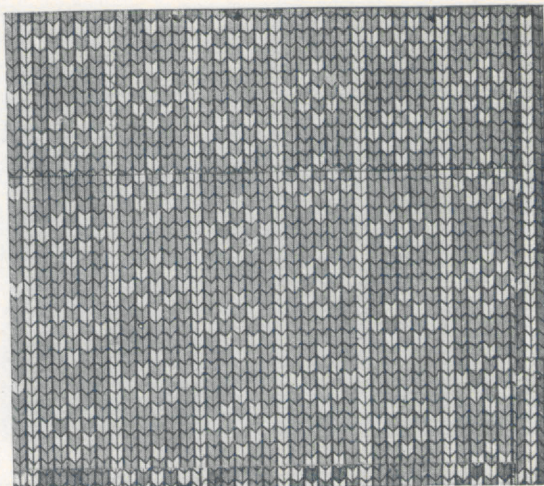

1. KURSI A 47:22. 2. HALLISTE 11566. 3. RAPLA 9682. 4. KULLAMAA 9431.
5. JUURU 15651. 6. PÄRNUMAA 794.

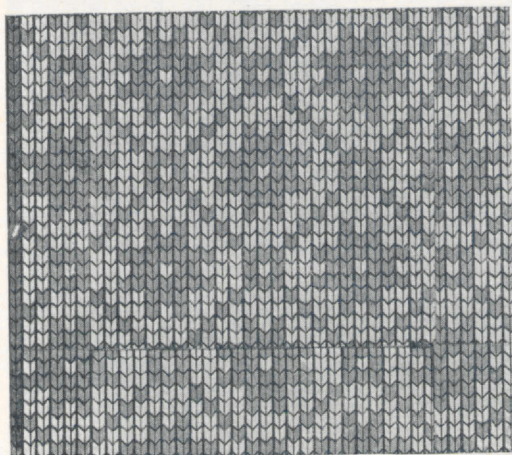
1

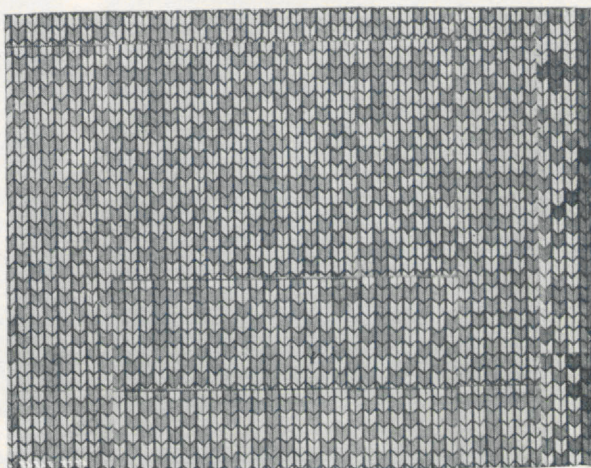
2

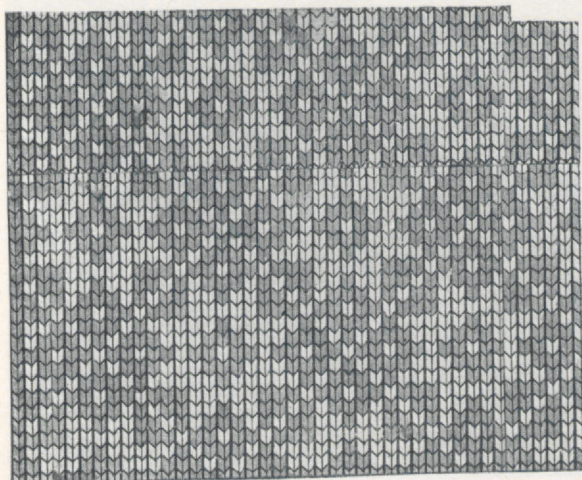
3

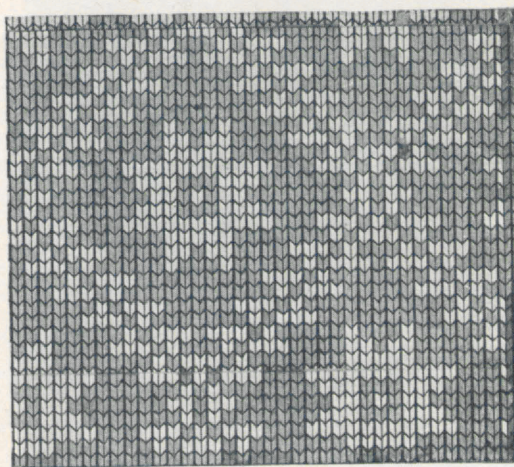
4

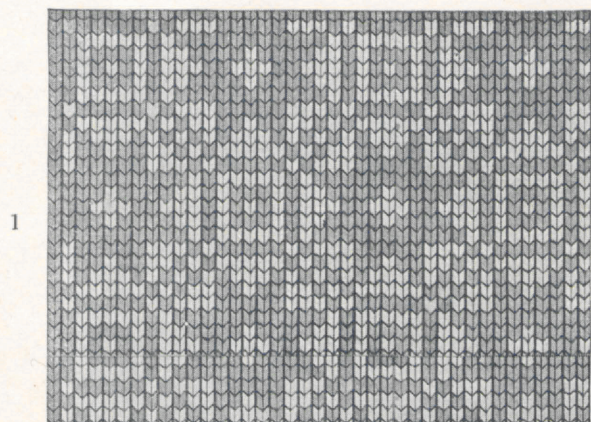
5

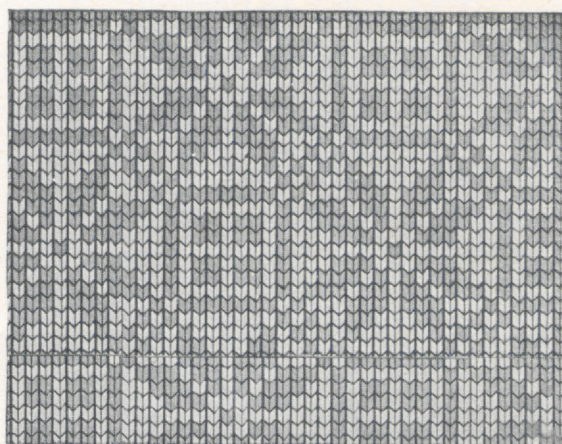
6

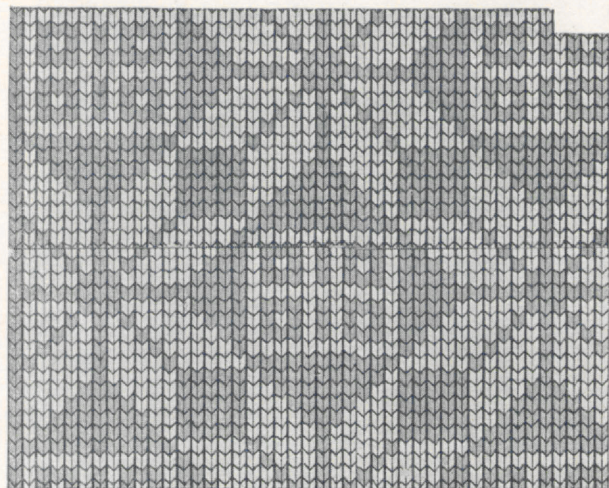
1. PALAMUSE A 167 : 24. 2. HIIUMAA A 290 : 706. 3. PUHJA 9089. 4. HELME 3534
»RISTI-K.« 5. KARKSI 4135. 6. KURSI A 47 : 33 »PREESI-K.«

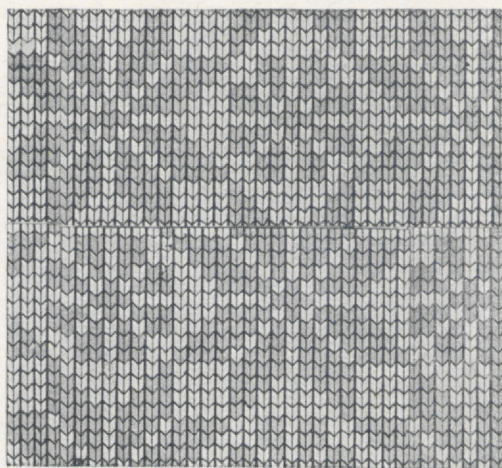
1

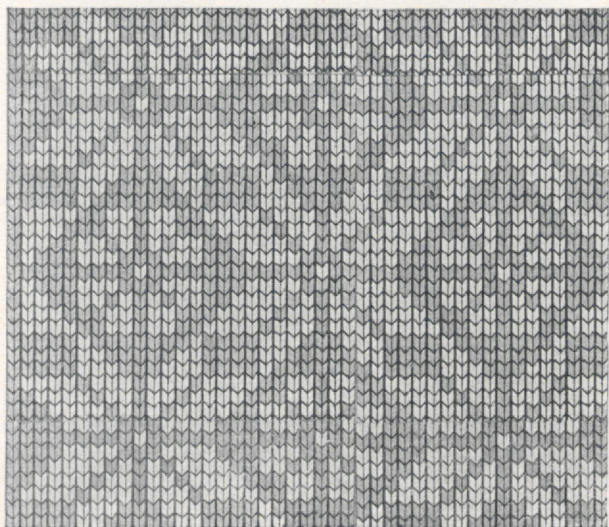
2

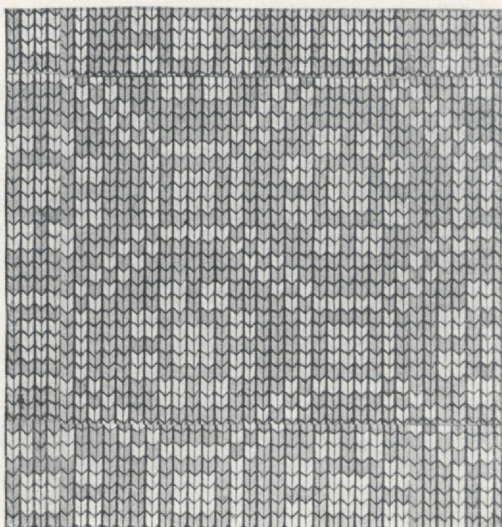
3

4

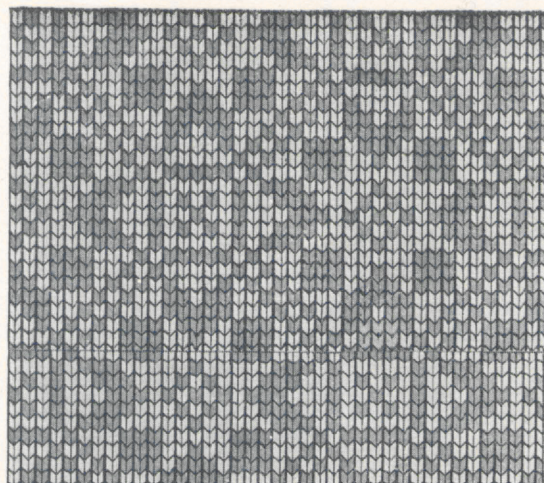
5

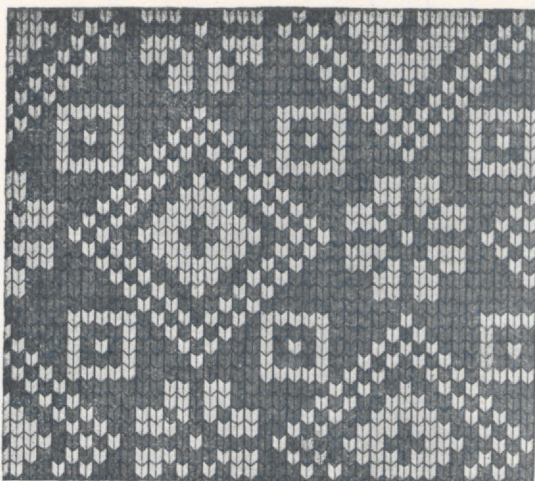
6

1. PUHJA 9017. 2. NÕO 12052 »PINOKSE-K.« 3. J.-JAANI 8319 »PREESI-K.« 4. MÄRJA-
MAA 11702. 5. HELME 3481. 6. VAIVARU 15532.

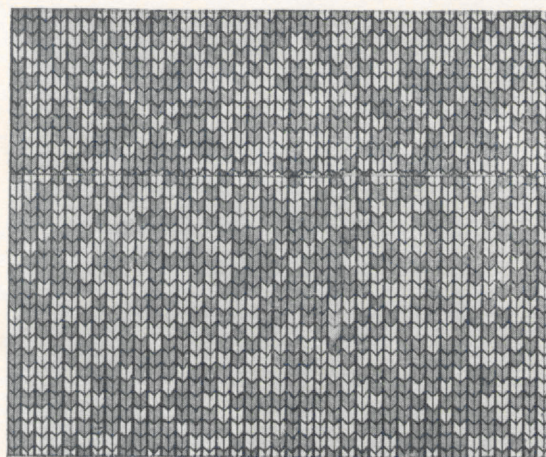
1

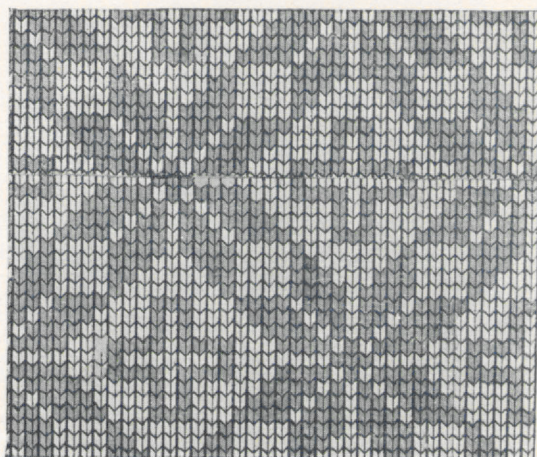
2

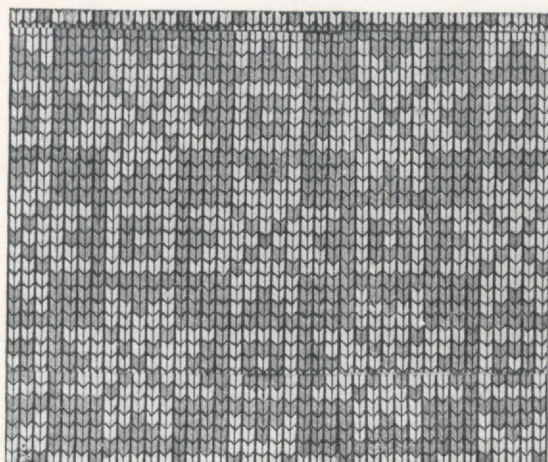
3

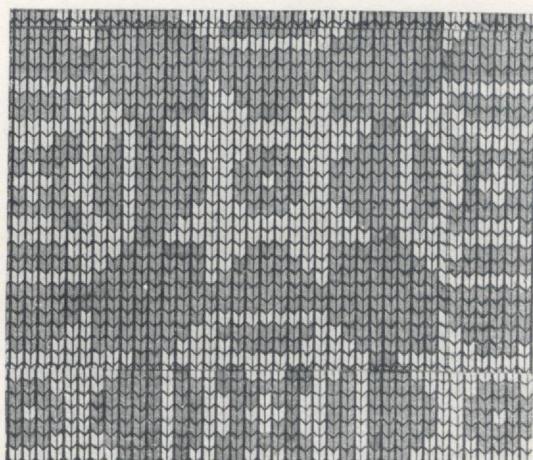
4

5

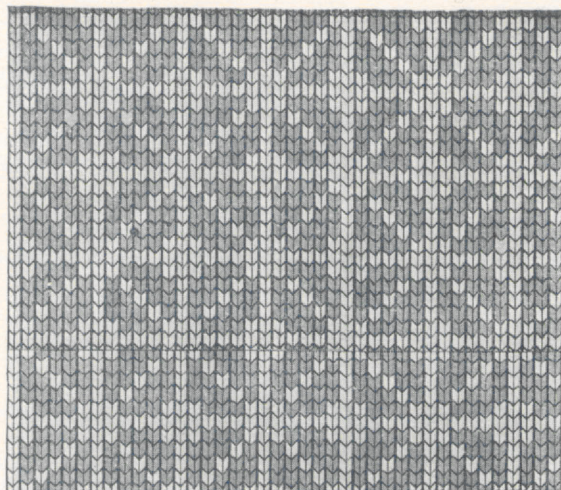

6

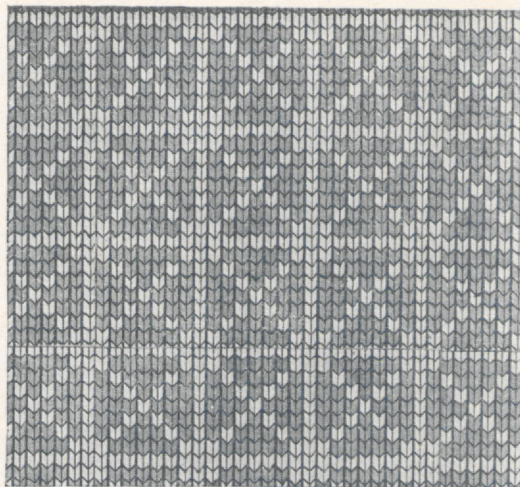

1. PAISTU 5909 »TÖLLA-K.« 2. S.-JAANI 4748. 3. HALLISTE 3458. 4. MÄRJAMAA 11622. 5. PILISTVERE 14891. 6. MUHU 8060.

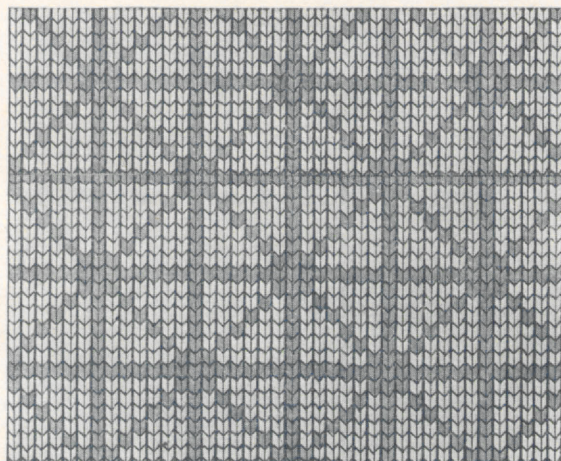
1

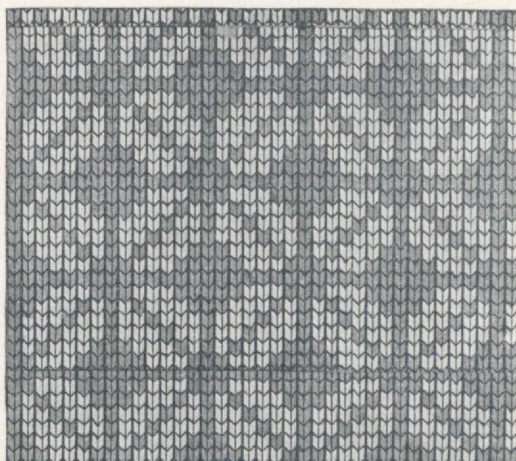
2

3

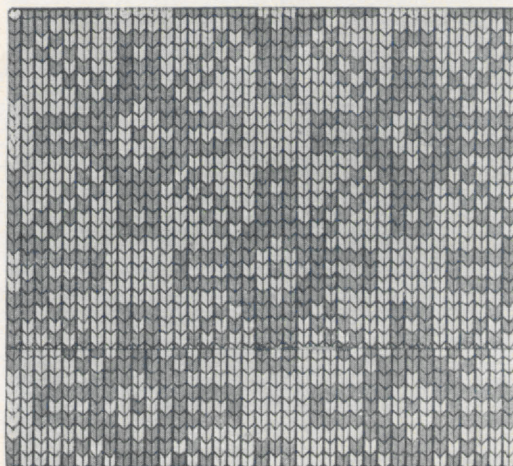
4

5

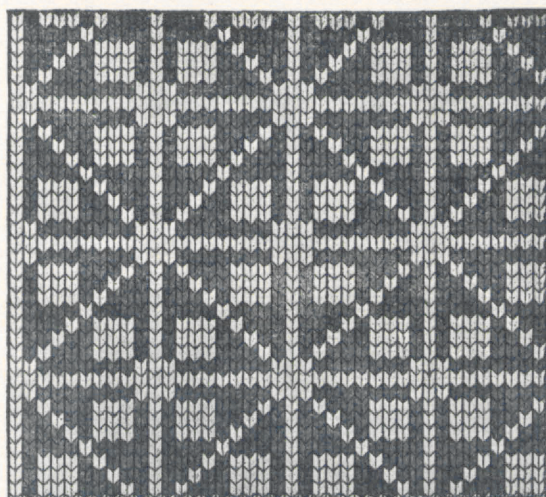

6

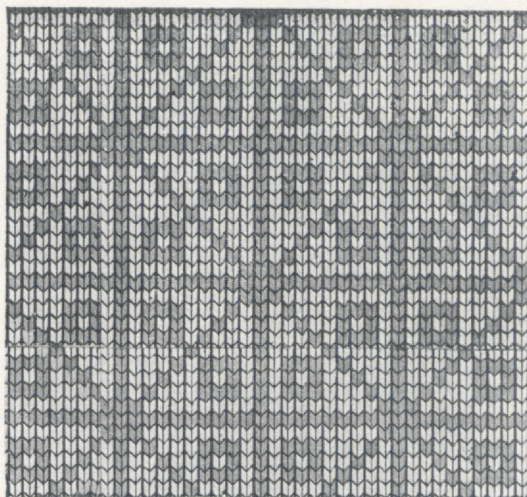

1. SANGASTE 13754 »LUME-K.« 2 URVASTE 952 »8-HARULINE « 3. RÄPINA 2534.
4 MARTNA 10015 »LAMBASILMA-K.« 5. PÄRNUMAA 792. 6. P.-JAAGUPI A 119:61
»EIDE-K.«

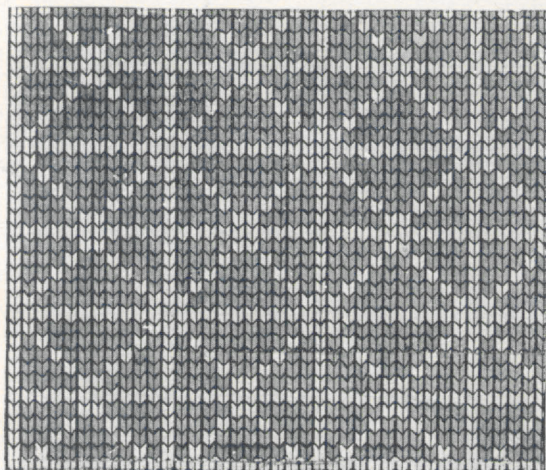
1

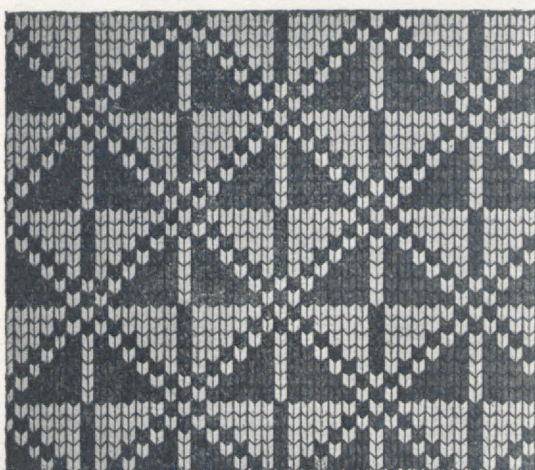
2

3

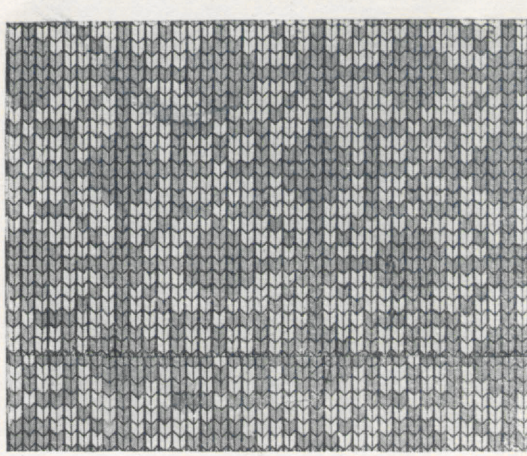
4

5

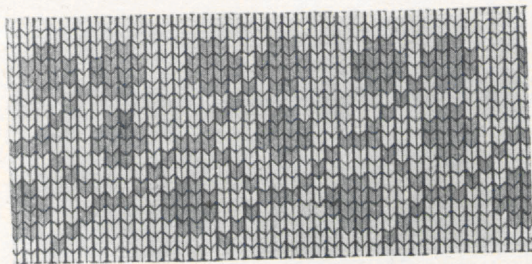

6

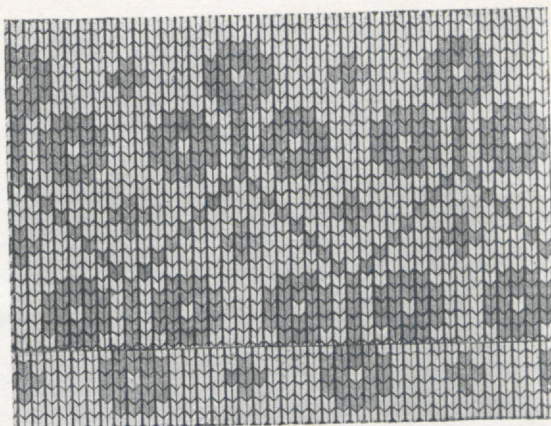

1. V.-MAARJA 13193. 2. HIIUMAA A 290:714. 3. KIHELKONNA A 290:705. 4. KAD-
RINA 16257 »LIBLIKA-K.« 5. H.-MADISE 7059. 6. VIGALA 9820.

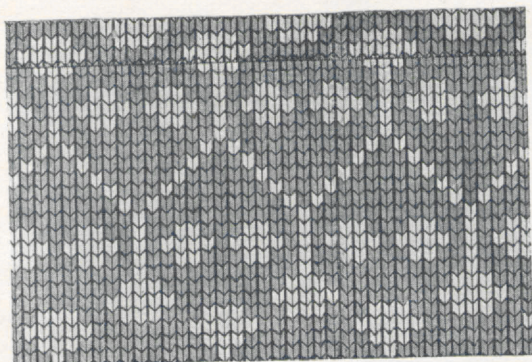
1

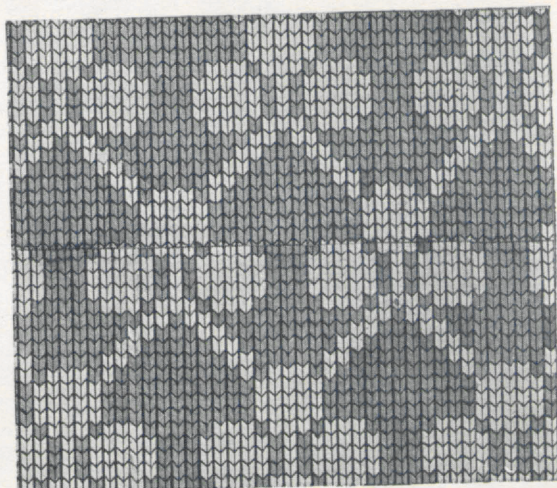
2

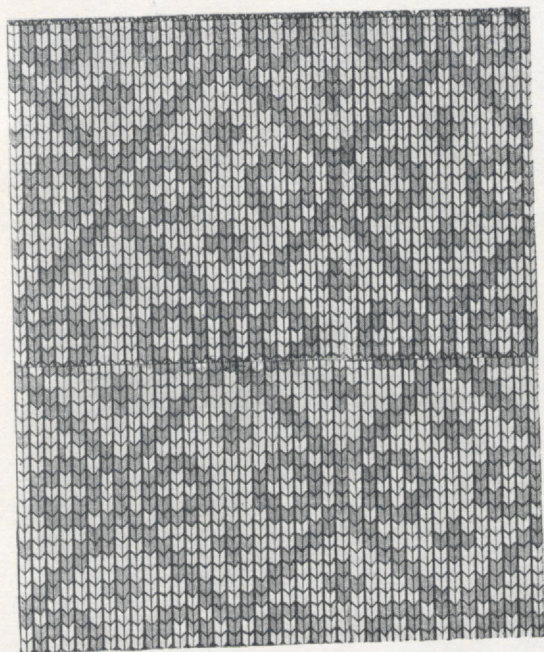
3

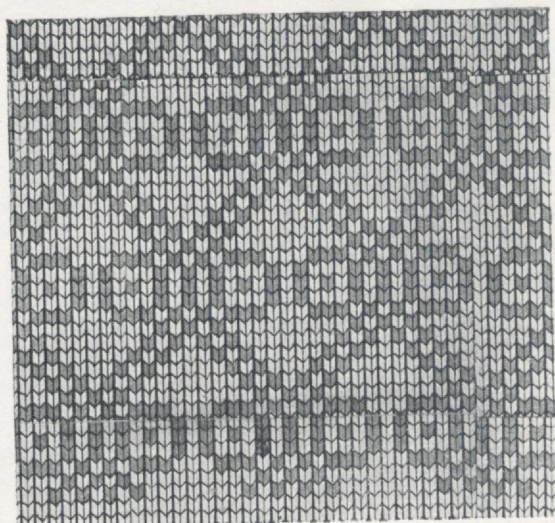
4

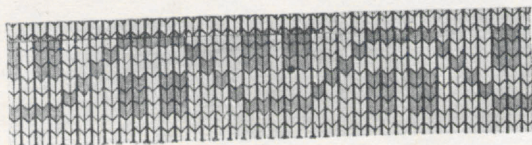
5

6

7

1. TUNDM. KOHT A 273:188. 2. KAMBJA 7456. 3. HARGLA A 26:12. 4. LAIUSE
9308. 5. KODAVERE 115. 6. TUNDM. KOHT A 316:119. 7. VILJANDI 17907.